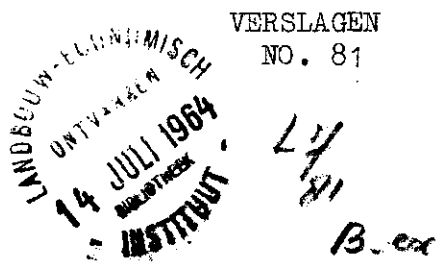

Drs. S. Aukema

Drs. L.B. van der Giessen

DE FINANCIËLE POSITIE VAN EEN GROEP
GEMENGDE BEDRIJVEN OP DE WEST-VELUWE

Juni 1964

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	
HOOFDSTUK I DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
§ 1. Doel	7
§ 2. Herkomst en verwerking van de gegevens	7
§ 3. Opzet van het onderzoek	8
HOOFDSTUK II ALGEMENE BALANSBEOORDELING	9
§ 1. De gemiddelde balans	9
§ 2. Toelichting op de kapitaalscomponenten (debetzijde)	11
§ 3. Toelichting op de vermogenscomponenten (credit- zijde)	17
HOOFDSTUK III BALANSBEOORDELING VANUIT VERSCHILLENDE GEZICHTSPUNTEN	20
§ 1. Verschillen in bedrijfsgrootte	20
§ 2. Verschillen in aantal in het bedrijf meewerkende gezinsleden	22
§ 3. Verschillen in tijdstip, waarop de boer met zelf- standige bedrijfsuitoefening is begonnen	24
HOOFDSTUK IV VERBAND TUSSEN KAPITAALS- EN VERMOGENSCOMPONENTEN	26
§ 1. De solvabiliteit	26
§ 2. De liquiditeit	26
§ 3. De krediet- en bestedingsruimte	30
HOOFDSTUK V DE ONTWIKKELING VAN HET EIGEN VERMOGEN EN DE RENTABI- LITEIT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN	33
HOOFDSTUK VI VERMOGENSBEHOEFTE OP LANGE TERMIJN EN DE FINANCIERING HIERVAN	39
SAMENVATTING	42

WOORD VOORAF

In 1952 en 1957 is door het Landbouw-Economisch Instituut een onderzoek ingesteld naar de financiële positie van de landbouwbedrijven. De resultaten hiervan zijn gepubliceerd in de Rapporten No.'s 213 en 338, getiteld: "De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland". Het doel was inzicht te verkrijgen in de grootte en opbouw van het bedrijfskapitaal en de wijze waarop in de vermogensbehoefte werd voorzien.

Van de zijde van het Ministerie van Landbouw en Visserij en van de kredietcoöperaties is de wens te kennen gegeven periodiek over gegevens te beschikken waaruit de ontwikkeling van de financiële positie blijkt. Hierbij zou evenwel in de toekomst ook de onderlinge samenhang tussen de vermogenspositie en de rentabiliteit moeten worden bezien en tevens moeten worden gelet op de aard van de op de bedrijven aanwezige activa en op de te verwachten vermogensbehoefte als gevolg van de technische ontwikkeling in de landbouw.

Dit verslag beoogt - met een beperkt aantal bedrijven als proefobject - de ontwikkeling aan de hand van de balansgegevens te analyseren en tevens de achtergronden van de financiële positie te belichten. Daar slechts 25 bedrijven bij dit onderzoek zijn betrokken mogen uit de resultaten van het onderzoek geen algemene conclusies worden getrokken. Het doel is ervaring op te doen en een methode van onderzoek te ontwerpen.

Dit neemt echter niet weg dat, al zijn de bedrijven misschien niet voldoende representatief voor de betrokken landstreek, de resultaten van het onderzoek vooronderstellingen kunnen aantasten zonder dat direct andere waarheden ervoor in de plaats worden gesteld.

Het onderzoek werd verricht door drs. S. Aukema en drs. L.B. van der Giessen van de afdeling Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw.

DE DIRECTEUR,

's-Gravenhage, juni 1964

(Prof.dr. A. Kraal)

HOOFDSTUK I

DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

§ 1. D o e l

Uit de verslagen van het L.E.I. betreffende de rentabiliteit van de landbouwbedrijven is af te leiden dat de bedrijfseconomische resultaten van de bedrijven dikwijls negatief zijn. Het blijkt evenwel dat desondanks het inkomen van de boer (en zijn gezinsleden) niet alleen veelal voldoende is om in het levensonderhoud te voorzien maar zelfs soms ook de mogelijkheid tot vermogensvermeerdering openlaat.

Het is niet moeilijk hiervoor een verklaring te geven. Vele kosten zijn namelijk geen uitgaven. De kosten bestaan voor een deel uit het voor de handenarbeid van de boer en meewerkende gezinsleden in rekening gebrachte loon waarvan echter slechts een gering deel wordt uitgekeerd. Ook de rente over het eigen vermogen vormt voor de boer inkomen en op de eigenaarsbedrijven zijn de uitgaven lager dan de in rekening gebrachte pacht en onderhoudskosten.

Over de orde van grootte van de verschillen tussen kosten en uitgaven en over de privé-inkomsten en -uitgaven is evenwel weinig bekend en daardoor wordt vaak een verkeerd beeld verkregen van de financiële positie van het boerenbedrijf en de levensomstandigheden van de boer en zijn gezinsleden.

Ten einde het inzicht te vergroten is in het volgende naast de balansbeoordeling uitvoerig aandacht besteed aan de privé-ontvangsten en -uitgaven, aan de rentabiliteit van het bedrijf, alsmede aan de niet betaalde kosten zijnde de voornaamste factoren, die de ontwikkeling van het eigen vermogen hebben beïnvloed.

§ 2. H e r k o m s t e n v e r w e r k i n g v a n d e g e g e v e n s

De in deze studie verwerkte gegevens zijn afkomstig van het boekhoudbureau van de C.B.T.B. te Ede en hebben betrekking op 25 bedrijven, variërend van 6 tot 32 ha - met een gemiddelde grootte van 13 ha - gelegen in en ten oosten van de Geldersche Vallei (zie bijlage 1). Het zijn gemengde bedrijven, waarvan de opbrengsten voor 27 tot 64% afkomstig zijn uit de rundveehouderij, voor 4 tot 53% uit de pluimveehouderij en voor 1 tot 44% uit de varkenshouderij.

Voor de gegevens van de jaren 1958 tot en met 1961 hebben de fiscale balansen van deze bedrijven gediend, terwijl over de boekjaren 1959/60 en 1960/61 tevens van de bedrijfseconomische boekhoudingen gebruik kon worden gemaakt.

Daar beoogd werd niet alleen een balansanalyse te geven maar ook de mutaties in het eigen vermogen te onderzoeken, waren aanvullende gegevens noodzakelijk. Door middel van een enquête (zie bijlage 2) zijn deze gegevens, die vooral betrekking hebben op persoonlijke omstandigheden en t.a.v. bezittingen in de privé-sector, verkregen.

Veranderingen in de vermogenspositie van de boer door wijzigingen in persoonlijke omstandigheden - zoals in de kosten voor het levensonderhoud, kosten van de opleiding van de kinderen, kosten van de oudedagsverzorging, ontvangen erfenissen en schenkingen - konden nu worden verklaard. Gegevens betreffende de leeftijd van de boer, duur van de bedrijfsexploitatie, gezinssamenstelling, het nog in leven zijn van (schoon-)ouders enz. maakten het mogelijk het inzicht in de vermogensmutaties verder te verdiepen.

Tenslotte zijn voor het vaststellen van de vermogensbehoefte voor de dode inventaris nog de volledige inventarislijsten opgenomen.

Voor grond, gebouwen en veestapel zijn de balanscijfers gecorrigeerd, waarbij de werkelijke waarde van de gebouwen door de directeur van vorenge- noemd bureau van de C.B.T.B. - als taxateur - is geschat.

De herwaardering van de activa is geschied op basis van het prijspeil per 1 januari 1961, waardoor de invloed van prijsveranderingen gedurende de onderzochte periode zoveel mogelijk is uitgeschakeld.

§ 3. O p z e t v a n h e t o n d e r z o e k

Onder eigenaars- en pachtbedrijven worden verstaan de bedrijven die minstens 70% van de oppervlakte grond in eigendom, respectievelijk pacht hebben.

Het begrip "financiële positie" wordt volkomen neutraal gehanteerd. Het kan worden betrokken op de solvabiliteit, op de liquiditeit, op de rentabiliteit, op de krediet- en bestedingsruimte, op het eigen vermogen in de bedrijfssector of tezamen met het vermogen in de privé-sector of op de vermogensbehoefte.

In eerste instantie zijn de balansen van 15 eigenaarsbedrijven gecombineerd en is een analyse gegeven van de kapitaals- en vermogenscomponenten. Ditzelfde is ook gedaan met de 10 pachtbedrijven die bij het onderzoek zijn betrokken.

Daarna zijn de bedrijven naar diverse gezichtspunten gegroepeerd om de verschillen tussen de bedrijven met betrekking tot hun financiële positie te verklaren.

Vervolgens wordt de ontwikkeling van het eigen vermogen behandeld, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen de bedrijfssector en de privé-sector. Aan de privé-mutaties is hier veel aandacht besteed.

Tenslotte wordt nog een beschouwing gewijd aan de vermogensbehoefte op lange termijn. Ten aanzien van de dode inventaris is deze vermogensbehoefte nader uitgewerkt.

HOOFDSTUK II

ALGEMENE BALANSBEOORDELING

§ 1. De gemiddelde balans

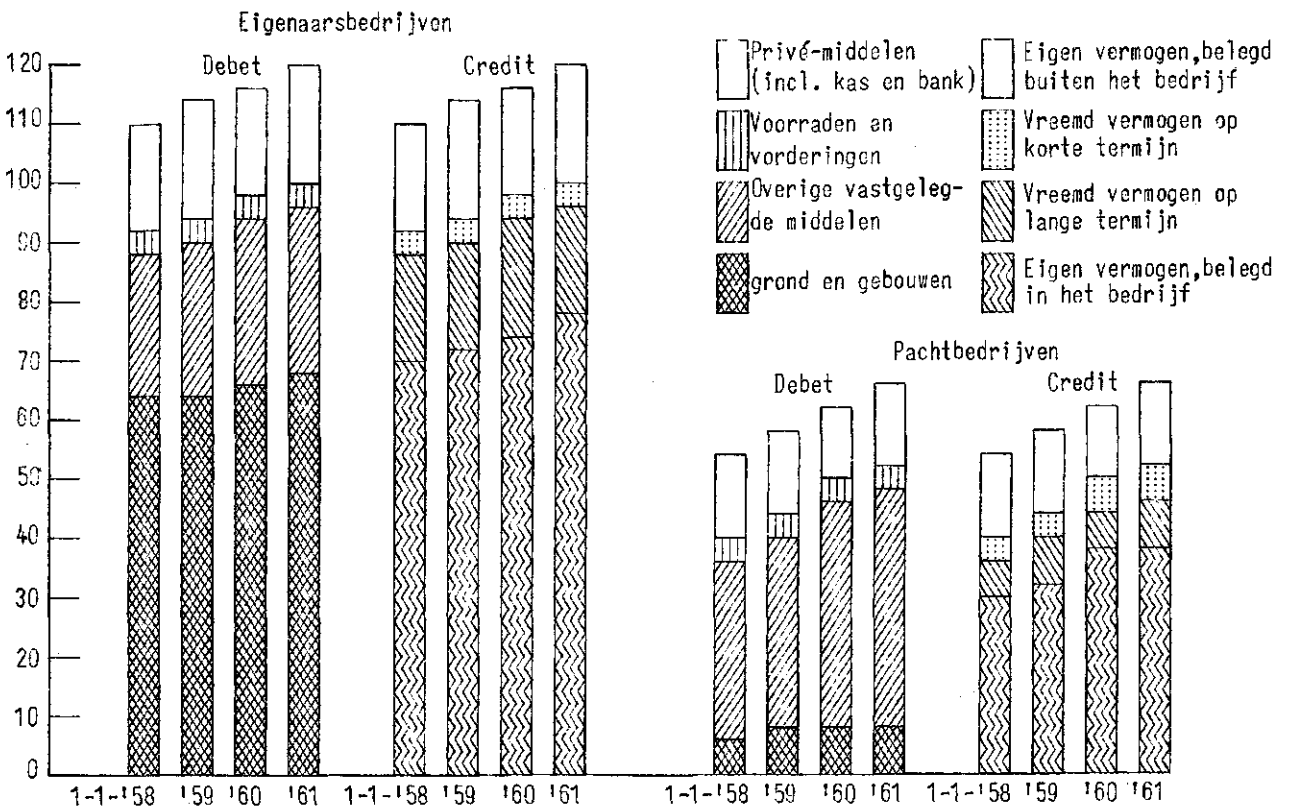
Bij het samenstellen van de gemiddelde balans is uitgegaan van de fiscale balansen van de in het onderzoek betrokken bedrijven met dien verstande dat:

- a. indien de boekjaren liepen van 1 mei tot 1 mei - zoals bij 7 eigenaarsbedrijven het geval was - deze boekjaren zijn gerekend samen te vallen met de kalenderjaren;
- b. grond is gewaardeerd tegen f.4000,- per ha of de hogere balanswaarde;
- c. gebouwen zijn getaxeerd tegen de verkoopwaarde;
- d. de dode inventaris is gewaardeerd tegen de balanswaarde;
- e. de veestapel gedeeltelijk is gewaardeerd tegen de gemiddelde marktprijs, te weten voor melkkoeien f. 950,-, voor vaarzen f. 700,-, voor pinken f. 500,- en voor paarden f. 900,-, terwijl voor varkens, schapen en pluimvee de balanswaarde is aangehouden. Dit laatste geldt tevens voor paarden indien de balanswaarde hoger was dan f. 900,-;
- f. in geval de pachter in de onderzochte periode de boerderij heeft gekocht, aangenomen is dat deze koop vóór 1 januari 1958 heeft plaatsgehad en dat hij derhalve gedurende de gehele periode eigenaar is geweest. Dit is gedaan om geen geflatteerd beeld te krijgen van grote bedrijfsinvesteringen, gepaard gaande met veranderingen in de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen, die met de bedrijfsexploitatie in de onderzochte periode geen verband houden.

In grafiek I wordt een beeld gegeven van de gemiddelde balans (balanstotaal gedeeld door het aantal bedrijven).

GEMIDDELTE BALANS VAN

Grafiek 1

De gemiddelde balanswaarde van de eigenaarsbedrijven is toegenomen met ruim f. 11.100,- en die van de pachtbedrijven met ruim f. 11.700,-, waarvan resp. ruim f.2.300,- en ruim f.1.800,- in de privé-sector.

In de bedrijfssector is de toeneming van de balanswaarde vooral een gevolg van vergroting van de veestapel en van de investering in gebouwen.

In tabel 1 is het verloop van de balanscomponenten in indexcijfers aangegeven. Hierbij dient evenwel te worden opgemerkt dat de toeneming van de investeringen in dode inventaris en de vrij sterke stijging van het vreemde vermogen op korte termijn betrekking heeft op een gering percentage van het balanstotaal.

In de tabellen 2 en 3 is de absolute hoogte van de balanscomponenten aangegeven.

VERLOOP VAN DE BALANSCOMPONENTEN IN INDEXCIJFERS

Tabel 1

Balanscomponenten	Per 1-1-1958	Per 1-1-1959	Per 1-1-1960	Per 1-1-1961
<u>Eigenaarsbedrijven:</u>				
grond	100	100	99	98
gebouwen	100	104	114	117
veestapel	100	103	109	120
dode inventaris	100	125	140	150
overige vastgelegde be- drijfsmiddelen	100	107	111	117
voorraden en vorderingen op korte termijn	100	86	79	79
eigen vermogen belegd in het bedrijf	100	104	108	113
vreemd vermogen op lange termijn	100	94	96	92
vreemd vermogen op korte termijn	100	120	136	134
balanstelling bedrijfssector	100	102	106	109
balanstelling privé-sector	100	114	105	114
Algeheel balanstotaal	100	104	106	110
<u>Pachtbedrijven:</u>				
grond	100	106	106	106
gebouwen	100	132	147	153
veestapel	100	106	118	123
dode inventaris	100	114	117	125
overige vastgelegde be- drijfsmiddelen	100	110	123	133
voorraden en vorderingen op korte termijn	100	74	97	100
eigen vermogen belegd in het bedrijf	100	111	127	127
vreemd vermogen op lange termijn	100	96	96	100
vreemd vermogen op korte termijn	100	98	108	148
balanstelling bedrijfssector	100	107	119	124
balanstelling privé-sector	100	118	109	115
Algeheel balanstotaal	100	110	117	122

§ 2. Toelichting op de kapitaalscomponenten (debetzijde)

a. Vastgelegde middelen in de bedrijfssector

1. Grond

Alleen de waarde van de grond in eigendom is opgenomen, daar voor dit onderzoek slechts de verhouding tussen de waarde van de verschillende produktiemiddelen, die in eigendom zijn van de grondgebruikers van belang is.

Het bleek dat de grond op de fiscale balansen was opgenomen voor gemiddeld 51% van de geraamde waarde van f. 4000,- per ha.

2. Gebouwen

Hieronder vallen alle bedrijfsgebouwen in eigendom, inclusief het woonhuis.

Op de fiscale balansen waren deze activa in 1958 bij de eigenaarsbedrijven voor 53% en bij de pachtbedrijven voor 68% van de getaxeerde waarde opgenomen. In 1961 waren deze percentages respectievelijk 59 en 79.

Ten opzichte van 1958 zijn in de onderzochte periode de netto-investeringen bij de eigenaarsbedrijven toegenomen met bijna f. 4200,- (d.i. 17%) en bij de pachtbedrijven met ruim f. 2500,- (d.i. 53%).

3. Veestapel

De fiscale balanswaarde van de veestapel bedroeg, zowel bij eigenaars- als bij pachtbedrijven, in 1958 78% en in 1961 80% van de werkelijke waarde. De hogere bedrijfseconomische waarde is een gevolg van de herwaardering van rundvee en paarden.

In de onderzochte periode nam de waarde van de veestapel toe met bijna f. 4100,- bij de eigenaarsbedrijven en met bijna f. 5700,- bij de pachtbedrijven (d.i. respectievelijk met 20% en 23%).

4. Dode inventaris

Hier blijkt de fiscale balanswaarde redelijk overeen te komen met de bedrijfseconomische waarde. Voornamelijk door investeringen in hooibouwwerktuigen, melkmachines, trekkers, landbouwwagens, auto's en bromfietsen zijn de netto-investeringen van 1958 tot 1961 toegenomen met 50% bij de eigenaarsbedrijven en met 25% bij de pachtbedrijven.

5. Veldinventaris

Deze post heeft nog enige betekenis gekregen doordat er bedrijven zijn die per 1 mei hun jaarrekening afsluiten.

6. Ledenkapitaal

Onder de vastgelegde middelen is de bijschrijving op de ledenrekening opgenomen omdat ervan is uitgegaan, dat tijdens de duur van de bedrijfsexploitatie dit bedrag niet kan worden opgenomen. Deze post bedraagt evenals de veldinventaris minder dan één procent van het balanstotaal en is dus tevens van ondergeschikte betekenis.

GEMIDDELDE BALANS

Debet	1-1-1958	1-1-1959	1-1-1960	1-1-1961
	gld.	gld.	gld.	gld.
Bedrijfsmiddelen:				
I <u>Vastgelegde middelen</u>				
a. Grond	39388	39388	38947	38413
b. Gebouwen	24714	25701	28077	28905
c. Veestapel	20847	21525	22667	24931
d. Dode inventaris	3551	4459	4976	5341
e. Veldinventaris	460	460	460	460
f. Ledenkapitaal	728	814	864	934
	89688	92347	95991	98984
II <u>Voorraden en vorderingen op korte termijn</u>				
a. Voorraden	497	465	557	562
b. Vorderingen	2149	1805	1524	1524
	2646	2270	2081	2086
Balanstotaal bedrijfssector	92334	94617	98072	101070
Middelen buiten het bedrijf:				
I <u>Vastgelegde middelen in grond en gebouwen</u>	4793	4793	4793	4793
II <u>Vorderingen op lange termijn</u>	4132	4147	4533	3622
III <u>Vlottende en liquide middelen</u>				
a. Effecten	1390	1404	1397	1117
b. Banksaldi	5726	7990	6212	7845
c. Kassaldi	1106	1148	1099	2111
	8222	10542	8708	11073
Balanstotaal privé-sector	17147	19482	18034	19488
Algeheel balanstotaal	109481	114099	116106	120558

VAN 15 EIGENAARSBEDRIJVEN

Credit	1-1-1958	1-1-1959	1-1-1960	1-1-1961
	gld.	gld.	gld.	gld.
Vermogen, belegd in het bedrijf:				
I <u>Eigen vermogen</u>	68930	71680	74378	78133
II <u>Vreemd vermogen op lange termijn</u>				
A. Hyp. leningen van:				
a. boerenleenbanken	5273	4933	4493	4262
b. overige banken	1203	1173	1141	1112
c. verzekeringsmijen	920	920	880	727
d. familieleden	-	-	-	-
e. overige particulieren	-	-	-	-
B. Niet-hyp. leningen van:				
a. boerenleenbanken	-	-	-	-
b. overige banken	-	-	-	-
c. verzekeringsmijen	-	-	-	-
d. familieleden	10597	9634	10090	9804
e. overige particulieren	333	547	869	859
C. Nog uit te keren erfdelen	1859	1859	1859	1859
	20185	19066	19332	18623
III <u>Vreemd vermogen op korte termijn</u>				
a. Leverancierskrediet				
1. meststoffen	107	75	88	87
2. veevoer	2174	2574	2980	2738
3. zaaizaad/pootgoed	84	5	15	68
4. werk door derden	12	25	19	5
5. overige	31	-	112	22
b. Lop.rek.boerenleenbanken	263	624	925	1064
c. Overige bedrijfsschulden	548	568	223	330
	3219	3871	4362	4314
Balanstotaal bedrijfssector	92334	94617	98072	101070
Vermogen, belegd buiten het bedrijf:				
I <u>Eigen vermogen</u>	17147	19482	18034	19488
II <u>Privé-schulden</u>	-	-	-	-
Balanstotaal privé-sector	17147	19482	18034	19488
Algeheel balanstotaal	109481	114099	116106	120558

GEMIDDELDE BALANS

Debet	1-1-1958	1-1-1959	1-1-1960	1-1-1961
	gld.	gld.	gld.	gld.
Bedrijfsmiddelen:				
I <u>Vastgelegde middelen</u>				
a. Grond	1336	1416	1416	1416
b. Gebouwen	4768	6275	7015	7316
c. Veestapel	25123	26660	29646	30800
d. Dode inventaris	5251	5962	6127	6579
e. Veldinventaris	328	328	328	328
f. Ledenkapitaal	446	524	624	705
	----- 37252	----- 41165	----- 45156	----- 47144
II <u>Voorraden en vorderingen</u> op korte termijn				
a. Voorraden	1462	1595	1431	1609
b. Vorderingen	2485	1341	2391	2355
	----- 3947	----- 2936	----- 3822	----- 3964
Balanstotaal bedrijfssector	----- 41199	----- 44101	----- 48978	----- 51108
Middelen buiten het bedrijf:				
I <u>Vastgelegde middelen in</u> <u>grond en gebouwen</u>	1250	1250	1250	1250
II <u>Vorderingen op lange termijn</u>	3213	2995	4510	5718
III <u>Vlottende en liquide middelen</u>				
a. Effecten	1975	2274	2274	2244
b. Banksaldi	5565	7016	5302	4108
c. Kassaldi	607	1289	461	1152
	----- 8147	----- 10579	----- 8037	----- 7504
Balanstotaal privé-sector	----- 12610	----- 14824	----- 13797	----- 14472
Algeheel balanstotaal	----- 53809	----- 58925	----- 62775	----- 65580

VAN 10 PACHTBEDRIJVEN

Credit	1-1-1958	1-1-1959	1-1-1960	1-1-1961
	gld.	gld.	gld.	gld.
Vermogen, belegd in het bedrijf:				
I <u>Eigen vermogen</u>	29581	32844	37448	37713
II <u>Vreemd vermogen op lange termijn</u>				
A. Hyp.leningen van:				
a. boerenleenbanken	-	-	-	-
b. overige banken	1480	1450	1420	1390
c. verzekeringsmijen	-	-	-	-
d. familieleden	-	-	-	-
e. overige particulieren	-	-	-	-
B. Niet-hyp.leningen van:				
a. boerenleenbanken	1396	942	882	771
b. overige banken	-	-	-	-
c. verzekeringsmijen	-	-	-	-
d. familieleden	5072	5272	5347	5797
e. overige particulieren	-	-	-	-
C. Nog uit te keren erfdelen	-	-	-	-
	7948	7664	7649	7958
III <u>Vreemd vermogen op korte termijn</u>				
a. Leverancierskrediet				
1. meststoffen	110	1	143	4
2. veevoer	1875	1579	2454	3590
3. zaaizaad/pootgoed	4	-	-	-
4. werk door derden	84	49	56	24
5. overige	8	-	140	314
b. Lop.rek.boerenleenbanken	406	494	188	515
c. Overige bedrijfsschulden	1183	1470	900	990
	3670	3593	3881	5437
Balanstotaal bedrijfssector	41199	44101	48978	51108
Vermogen, belegd buiten het bedrijf:				
I <u>Eigen vermogen</u>	12610	14824	13797	14468
II <u>Privé-schulden</u>	-	-	-	4
Balanstotaal privé-sector	12610	14824	13797	14472
Algeheel balanstotaal	53809	58925	62775	65580

b. Voorraden en vorderingen op korte termijn in de bedrijfssector

1. Voorraden

Hieronder vallen de landbouwprodukten en het veevoer (incl. hooi- en kuilvoorraden), die voor een geschat bedrag zijn opgenomen. Bij de pachtbedrijven waren deze ongeveer driemaal zo hoog als bij de eigenaarsbedrijven en varieerden van f.1.462,- in 1958 tot f.1.609,- in 1961.

2. Vorderingen op korte termijn

Deze vorderingen hebben betrekking op nog te ontvangen melk- en eiergeld en vorderingen voor geleverde landbouwprodukten en verkocht vee.

In de onderzochte periode zijn de vorderingen op korte termijn bij de eigenaarsbedrijven teruggelopen van f.2.149,- tot f.1.524,-. Bij de pachtbedrijven bedroegen ze per 1 januari 1958 f.2.485,- en per 1 januari 1961 f.2.355,-.

c. Middelen buiten het bedrijf

De totale liquide middelen zijn in de privé-sector opgenomen. Hoewel een deel van de bank- en kassaldi ten dienste van het bedrijf staat kon een splitsing tussen bedrijfs- en privé-saldi nl. niet worden gemaakt.

Bij de eigenaarsbedrijven is het totaal aan privé-middelen toegenomen van ruim f.17.100,- tot bijna f.19.500,- (14%) en bij de pachtbedrijven van ruim f.12.600,- tot bijna f.14.500,- (15%). In procenten van het balanstotaal stegen bij de eigenaarsbedrijven de privé-middelen van 15,7% tot 16,2%, terwijl deze bij de pachtbedrijven daalden van 23,4% tot 22,1%. Dit betekent dus uiteraard een relatief sterkere stijging van de totale bedrijfsmiddelen bij de pachtbedrijven.

De privé-middelen zijn te onderscheiden in:

1. vastgelegde middelen in grond en gebouwen (buiten het bedrijf)

Ook hier zijn de onroerende goederen getaxeerd tegen de werkelijke waarde. Het betreft uitsluitend belegging in gebouwen. Bij 13% van de eigenaarsbedrijven en bij 10% van de pachtbedrijven kwamen deze privé-beleggingen voor;

2. vorderingen op lange termijn

Dit zijn bijna uitsluitend leningen aan familieleden zonder hypothecaire zekerheidsstelling. Bij de eigenaarsbedrijven zijn de bedragen in de onderzochte periode met 12% afgenomen, terwijl daarentegen bij de pachtbedrijven het bedrag aan leningen met 78% is gestegen.

Van het aantal eigenaars had 30%, van het aantal pachters had 40% leningen uitstaan;

3. vlottende en liquide middelen

Hieronder vallen de waarden van effecten en de bank- en kassaldi. In totaal zijn deze middelen bij de eigenaarsbedrijven 35% toegenomen en bij de pachtbedrijven 8% afgenomen.

Ten aanzien van belegging in effecten is de waarde bij de pachtbedrijven gestegen en bij de eigenaarsbedrijven gedaald, zodat in 1961 de pachters gemiddeld tweemaal zoveel in effecten hadden belegd dan de eigenaars.

De kas- en banksaldi zijn bij de eigenaarsbedrijven toegenomen van f.6.832,- tot f.9.956,- en bij de pachtbedrijven gedaald van f.6.172,- tot f.5.260,-.

Zoals de balans per 1 januari 1960 aantoont, daalden in het bedrijfs-economisch slechtste jaar 1959 de liquide middelen van zowel eigenaars- als pachtbedrijven vrij sterk. Bij de pachtbedrijven heeft de vermindering van de liquide middelen in 1960 zich voortgezet. Daarentegen namen de bank- en de kassaldi van de eigenaarsbedrijven weer toe.

§ 3. Toelichting op de vermogenscomponen ten (creditzijde)

a. Eigen vermogen

Het eigen vermogen omvat de waarde van alle kapitaalscomponenten verminderd met de schulden.

Het eigen vermogen in de bedrijfssector is in de vier onderzochte jaren met 13% toegenomen bij de eigenaarsbedrijven en met 27% bij de pachtbedrijven, overeenkomende met respectievelijk f. 9.203,- en f. 8.132,-.

Het eigen vermogen van de eigenaarsbedrijven bedroeg in 1961 77% van het totale bedrijfsvermogen en van de pachtbedrijven 74%.

Tezamen met het eigen vermogen uit de privé-sector waren deze percentages gemiddeld respectievelijk 81 en 79,6. Tabel 4 toont de spreiding van dit totale eigen vermogen.

Tabel 4

SPREIDING VAN HET TOTALE EIGEN VERMOGEN

Eigen vermogen in % van het balanstotaal	Totaal		Eigenaarsbedrijven				Pachtbedrijven			
			1-1-'58		1-1-'61		1-1-'58		1-1-'61	
	< 10 ha	> 10 ha	< 10 ha	> 10 ha	< 10 ha	> 10 ha	< 10 ha	> 10 ha		
Minder dan 50%	2	1	1	-	1	-	-	1	-	-
50 - 60 %	3	2	1	-	-	-	2	-	1	1
60 - 70 %	4	3	2	1	1	1	-	1	1	-
70 - 80 %	7	7	5	1	4	-	-	1	1	2
80 - 90 %	2	5	-	-	3	1	1	1	-	1
90 - 95 %	1	1	-	-	-	-	-	1	-	1
95 - 100%	6	6	1	3	1	3	-	2	-	2
Totaalaantal bedrijven	25	25	10	5	10	5	3	7	3	7

Hierbij dient te worden opgemerkt dat door de correcties op de fiscale balanswaarden van grond, gebouwen en veestapel (met uitzondering van varkens, schapen en pluimvee) het eigen vermogen in dezelfde mate is veranderd. In 1958 is bij de eigenaarsbedrijven 45% en bij de pachtbedrijven 18% van het eigen vermogen aan de herwaardering toe te schrijven; in 1961 nog respectievelijk 39% en 16%. Deze percentages zijn iets gedaald doordat de waarde van de overige activa (varkens, schapen, pluimvee en dode inventaris), die niet zijn geherwaardeerd, is toegenomen.

Ten aanzien van het algehele balanstotaal komt de correctie overeen met 36% respectievelijk 14% in 1958 en met 32% respectievelijk 13% in 1961.

b. Vreemd vermogen op lange termijn

De langlopende schulden (langer dan één jaar) kunnen worden onderscheiden in leningen met en zonder hypothecaire zekerheidsstelling.

Onder de eerste groep komen voor de leningen van boerenleenbanken, overige banken en verzekeringsmaatschappijen.

In de loop van de onderzochte periode daalde de hypothecaire schuld aan deze instellingen met bijna f. 1.300,- (van f.7.396,- tot f.6.101,-) bij eigenaarsbedrijven en met f.90,- (van f.1.480,- tot f.1.390,-) bij de pachtbedrijven.

Opgenomen leningen zonder hypotheek komen hoofdzakelijk van familieleden. Hierbij kunnen ook de nog uit te keren erfdelen worden geteld. Een groot deel van deze meestal onderhandse leningen is direct opeisbaar, doch hiervan wordt zelden gebruik gemaakt. Deze schulden hebben in feite vaak kenmerken van kapitaaldeelname en vervullen dus economisch gezien de functie van eigen vermogen. De schulden aan familieleden daalden bij de eigenaarsbedrijven met bijna f.800,-, doch stegen bij de pachtbedrijven met ruim f.700,-. De eigenaars hadden in 1961 nog een schuld aan de familie van f.11.663,- en de pachters een schuld van f.5.797,-.

Andere vermogensverschaffers voor de eigenaarsbedrijven waren particulieren en voor de pachtbedrijven de boerenleenbanken (bij de eerste een stijging van f.333,- tot f.859,-; bij de laatste een daling van f.1.396,- tot f.771,-).

c. Vreemd vermogen op korte termijn

1. Leverancierskrediet

Hierbij is een onderscheid gemaakt naar krediet uit hoofde van geleverde meststoffen, veevoer, zaaizaad en pootgoed, werk door derden en overig leverancierskrediet (voor vee en werktuigen).

Bij elke post gaat het slechts om geringe bedragen, met uitzondering van de nog te betalen veevoederrekeningen, die bij de eigenaarsbedrijven waren opgelopen van f.2.174,- in 1958 tot f.2.738,- in 1961. Bij de pachtbedrijven waren de schulden nog meer toegenomen, t.w. van f.1.875,- in 1958 tot f.3.590,- in 1961.

Per bedrijf varieerde deze schuld in 1958 van f.0,- tot f.5.062,- bij de eigenaars en van f.712,- tot f.3.079,- bij de pachters; in 1961 respectievelijk van f.973,- tot f.8.268,- en van f.1.301,- tot f.6.129,-.

2. Lopende rekening boerenleenbanken

Bij één op twaalf waarnemingen in 1958 en één op zes in 1961 kwamen rekening-courantschulden voor aan boerenleenbanken, in 1958 ter grootte van + f.4.000,- en in 1961 variërend van bijna f.3.500,- tot ruim f.7.900,-.

3. Overige bedrijfsschulden

Hieronder vallen de nog overige te betalen rekeningen, die per bedrijf van jaar op jaar door toevallige omstandigheden nogal kunnen variëren. Bij beide groepen bedrijven waren ze gemiddeld per 1 januari 1961 ongeveer f.200,- lager dan per 1 januari 1958.

4. Privé-schulden

Deze komen praktisch niet voor. De nog te betalen inkomstenbelasting en de premies A.O.W. zijn echter niet in aanmerking genomen. In hoofdstuk V worden de bedragen genoemd die in de diverse jaren zijn betaald en dus per 1 januari van de desbetreffende jaren minimaal nog schuldig waren. Daar deze schulden per 1 januari 1961 niet bekend waren en tevens niet kon worden nagegaan op welke jaren de betaalde bedragen betrekking hadden, zijn deze niet in de balansen opgenomen.

Indien wel met de nog te betalen belasting wordt rekening gehouden dan zal het eigen vermogen met omstreeks f.2.000,- dienen te worden verminderd.

HOOFDSTUK III

BALANSBEOORDELING VANUIT VERSCHILLENDE GEZICHTSPUNTEN

Ten einde een beter inzicht in de financiële positie van landbouwbedrijven te verkrijgen, zal deze in dit hoofdstuk uit verschillende gezichtspunten nader worden belicht.

Achtereenvolgens zullen de eigenaars- en pachtbedrijven worden ingedeeld naar:

1. bedrijfsgrootte;
2. aantal in het bedrijf meewerkende gezinsleden;
3. tijdstip, waarop de boer met zelfstandige bedrijfsuitoefening is begonnen.

Door de gemiddeld geringe verschillen in bedrijfstype was een indeling naar overwegend rundvee-, varkens- en pluimveehouderij niet zinvol.

§ 1. Verschillen in bedrijfsgrootte

De bedrijven zijn ingedeeld in een groep kleiner dan 10 ha en een groep groter dan 10 ha.

Van de groep beneden 10 ha waren de eigenaarsbedrijven 8,14 ha en de pachtbedrijven gemiddeld 7,49 ha groot; van de groep boven 10 ha respectievelijk 15,56 ha en 20,33 ha. Bij het analyseren van de balansposten van de subgroepen, zoals deze in absolute bedragen in tabel 5 zijn weergegeven, dient het verschil in oppervlakte tussen eigenaars- en pachtbedrijven, vooral in de groep boven 10 ha, niet uit het oog te worden verloren. Wellicht zijn de mutaties gedurende de onderzochte periode de meeste aandacht waard.

Zo is t.a.v. de totale vastgelegde middelen een toeneming bij de kleinere eigenaarsbedrijven van ruim f.7.300,- en bij de kleinere pachtbedrijven van ruim f.13.100,- te constateren. Dit verschil in groei is vooral veroorzaakt doordat op de pachtbedrijven de veestapel veel sterker toenam (met bijna 53%) dan op de eigenaarsbedrijven (met ruim 21%).

Bij de grotere eigenaarsbedrijven zijn de totale vastgelegde middelen toegenomen met ruim f.13.200,- en bij de grotere pachtbedrijven met ruim f.8.500,-. Hier zit het verschil in groei in de grotere investering in bedrijfsgebouwen bij de eigenaarsbedrijven, gepaard gaande met een sterkere uitbreiding van de dode inventaris.

Ten aanzien van het bedrijfsvermogen (creditzijde van de balans) is o.a. het volgende op te merken: het eigen bedrijfsvermogen van de kleinere eigenaarsbedrijven steeg met ruim f.8.100,- en van de kleinere pachtbedrijven met bijna f.7.500,-; bij de grotere bedrijven is de toeneming respectievelijk bijna f.13.000,- en ruim f.8.500,-.

Het eigen vermogen, uitgedrukt in procenten van het balanstotaal van de bedrijfssector, is van 1-1-1958 tot 1-1-1961 als volgt gewijzigd:

bij eigenaarsbedrijven < 10 ha: van 65% tot 70%;

bij pachtbedrijven < 10 ha: van 62% tot 60%;

bij eigenaarsbedrijven > 10 ha: in beide jaren 88%;

bij pachtbedrijven > 10 ha: van 75% tot 79%.

Tabel 5

GEMIDDELTE BALANS, GESPLITST NAAR BEDRIJFSGROOTTE

	Bedrijfssector										Privé-sector				Totaal eigen vermogen		
	bedrijfsmiddelen					bedrijfsvermogen					privé-middelen					Eigen vermogen (d.i. balans-taal v.d. privé-sector)	
	vastgelegde middelen		voorra- den			eigen bedrijfs- vermogen	vreemd vermogen op lange termijn		vreemd vermogen op korte termijn		grond- en gebouwen	vlotten- de en liquide middelen	Eigen ver- mogen (d.i. balans-taal v.d. privé-sector)				
	gebou- wen	stapel- vee- inventaris	dode inven- taris	inven- taris	leden- kapitaal		sub- totaal	voor- rade- en vordere- ringen	eigen bedrijfs- vermogen	vremde- vermogen op lange termijn				vremde- vermogen op korte termijn			Balans- totaal v.d. be- drijfs- sector
Eigenaarsbedrijven																	
< 10 ha (10 bedrijven)																	
1958	30250	24309	19728	3089	433	715	78525	2283	52809	24573	3426	80808	7000	4357	5107	16464	69273
1959	30250	24594	19977	4417	433	831	80502	2127	55641	23168	3820	82629	7000	4141	7995	19136	74777
1960	29388	26738	22033	4426	433	887	83905	1911	58273	22833	4710	85816	7000	4840	7105	18945	77218
1961	28588	27257	23877	4715	433	976	85846	1574	60944	22079	4397	87420	7000	3740	10666	21406	82350
> 10 ha (5 bedrijven)																	
1958	57664	25523	23083	4475	515	755	112015	3373	101174	11408	2806	115388	379	3660	14472	18511	119685
1959	57664	27914	24620	4543	515	782	116038	2558	103764	10860	3972	118596	379	4160	15631	20170	123934
1960	58064	30754	23934	6077	515	819	120163	2421	106584	12332	3668	122584	379	3920	11914	16213	122797
1961	58064	32200	27039	6593	515	851	125262	3111	112510	11712	4151	128373	379	3387	11889	15655	128165
Pachtbedrijven																	
< 10 ha (3 bedrijven)																	
1958	4453	13377	13952	908	61	217	32968	1776	21595	10838	2311	34744	4167	-	1681	5848	27443
1959	4720	17842	17885	1103	61	282	41893	1452	27669	13071	2605	43345	4167	-	3495	7662	35331
1960	4720	18323	18060	1342	61	370	42876	2111	29621	13638	1728	44987	4167	-	2186	6353	35974
1961	4720	17761	21297	1823	61	425	46087	1832	29099	15038	3792	47919	4167	600	2489	7256	36345
> 10 ha (7 bedrijven)																	
1958	-	1079	29910	7112	443	544	39088	4876	33004	6708	4252	43964	-	4525	10983	15508	48512
1959	-	1317	30421	8044	443	627	40852	3572	35060	5346	4018	44424	-	4214	13679	17893	52953
1960	-	2169	34611	8177	443	733	46133	4554	40801	5081	4805	50687	-	6379	10610	16989	57790
1961	-	2840	34872	8618	443	825	47598	4876	41405	4922	6147	52474	-	7847	9718	17565	58970

Deze percentages zijn uiteraard hoger als we het eigen vermogen buiten het bedrijf meetellen en het geheel uitdrukken in procenten van beide balanstotalen.

Het vreemde vermogen op lange termijn is alleen bij de kleinere pachtbedrijven sterk gestegen, nl. met bijna 40%. Voorts is het vreemde vermogen op korte termijn (voornamelijk leverancierskrediet) bij alle groepen toegenomen.

§ 2. Verschillen in aantal in het bedrijf meewerkende gezinsleden

In deze paragraaf zal worden nagegaan of en in welke mate de financiële positie van landbouwbedrijven met in het bedrijf meewerkende gezinsleden (minstens 0,5 volwaardige arbeidskracht) afwijkt van die van bedrijven, vrijwel zonder meewerkende gezinsleden (minder dan 0,5 v.a.k.).

Aanleiding tot het onderzoeken van dit aspect is de gewoonte in vele streken van het land de in het bedrijf meewerkende gezinsleden geen volledig loon uit te betalen, zodat in theorie de bedrijven met meewerkende gezinsleden een snellere toeneming van het eigen vermogen moeten laten zien dan de overige bedrijven.

In tabel 6 zijn de gemiddelde balansen gegeven. Daar bij de pachtbedrijven geen verdeling in twee groepen mogelijk was, heeft het volgende alleen betrekking op de eigenaarsbedrijven.

In de groep minder dan 0,5 v.a.k. ligt het aantal meewerkende gezinsleden bij de eigenaarsbedrijven gemiddeld tussen 0,1 en 0,2 v.a.k. terwijl dit bij de pachtbedrijven minder dan 0,1 v.a.k. bedraagt.

In de groep eigenaarsbedrijven met meer dan 0,5 v.a.k. meewerkende gezinsleden komt dit aantal op 0,9 in 1958 en 1959 en op 1,0 in 1960.

Het blijkt - en dit ligt ook voor de hand - dat in de onderzochte periode de boeren met weinig meewerkende gezinsleden veel meer hebben geïnvesteerd in werktuigen en machines. De bedragen voor grond en gebouwen tonen aan dat deze bedrijven slechts weinig groter zijn, zodat hierin de oorzaak niet ligt.

Ten aanzien van het eigen vermogen zien wij bij de eigenaarsbedrijven zonder meewerkende gezinsleden een stijging van het eigen vermogen in de bedrijfssector met f.11.100,- en een daling van het eigen vermogen buiten het bedrijf met f.1.700,-; per saldo dus een toeneming van f.9.400,-.

De eigenaars met meewerkende gezinsleden hebben zowel het eigen vermogen in het bedrijf als dat buiten het bedrijf zien groeien met respectievelijk f.8.250,- en f.4.350,-; in totaal f.12.600,-.

Vooraf de liquiditeit heeft zich bij de laatste groep gunstig ontwikkeld, in tegenstelling tot de eerstgenoemde groep van bedrijven.

Stellen we echter een onderzoek in naar de bedrijfseconomische resultaten, dan blijken juist de bedrijven met weinig meewerkende gezinsleden de gunstigste uitkomsten te hebben, zoals uit het volgende blijkt:

netto-overschot gemiddeld per bedrijf	in 1958	in 1959	in 1960
bedr. met minder dan 0,5 volw. meew. gezinsl.	1/2 f.2172,-	1/2 f.1005,-	f.266,-
bedr. met meer dan 0,5 volw. meew. gezinsl.	1/2 f.3180,-	1/2 f.5439,-	1/2 f.968,-

De mindere rentabiliteit van bedrijven met meewerkende gezinsleden zal voor een deel te wijten zijn aan een geringer arbeidseffect.

GEMIDDELTE BALANS, GESPLITST NAAR AANTAL IN HET BEDRIJF MEEWERKENDE GEZINSLEDEN

	Bedrijfssector										Privé-sector				Totaal eigen vermogen		
	bedrijfsmiddelen					bedrijfsvermogen					privé-middelen						
	vastgelegde middelen		voorra- den			eigen bedrijfs- vermogen	vreed- vermo- gen op lange termijn	vreed- vermo- gen op korte termijn	Balans- totaal v.d be- drijfs- sector	grond en gebouwen	vorder- ringen op lange termijn	vloppen- de en liquide middelen	Eigen ver- mogen (d.i. balans- taal v.d. privé-sector)				
	bouw- stapel	dode inven- taris	inven- taris	leden- kapitaal	sub- totaal												
Eigenaarsbedrijven																	
< 0,5 v.a.k. meewerkende gezinsleden (5 bedrijven)																	
1958	45800	26064	21430	3654	185	653	97786	3601	76286	23141	1960	101387	-	2760	9612	12372	88658
1959	45800	26443	22009	4672	185	749	99858	2501	77691	22111	2557	102359	-	3760	12502	16262	93953
1960	46200	28484	21803	6478	185	844	103994	2533	82776	20707	3044	106527	-	3520	8925	12445	95221
1961	45400	30394	24268	7102	185	920	108269	2369	87389	19980	3269	110638	-	2987	7687	10674	98063
> 0,5 v.a.k. meewerkende gezinsleden (10 bedrijven)																	
1958	36182	24039	20555	3499	598	766	85639	2172	65256	18707	3848	87811	7189	4807	7535	19531	84787
1959	36182	25330	21283	4352	598	847	88592	2156	68677	17543	4528	90748	7189	4341	9560	21090	89767
1960	35320	27873	23099	4225	598	875	91990	1856	70178	18645	5023	93846	7189	5040	8599	20828	91006
1961	34920	28160	25262	4461	598	942	94343	1946	73506	17945	4838	96289	7189	3940	12766	23895	97401
Pachtbedrijven																	
< 0,5 v.a.k. meewerkende gezinsleden (9 bedrijven)																	
1958	1484	5276	21645	5280	231	288	34204	3754	25833	8830	3295	37958	1389	297	3348	5034	30867
1959	1573	6896	23862	5488	231	368	38418	2783	29456	8515	3230	41201	1389	444	5070	6903	36359
1960	1573	7678	27184	5597	231	471	42734	3359	34062	8498	3533	46093	1389	500	2865	4754	38816
1961	1573	8018	28023	6011	231	553	44409	3355	33720	8841	5203	47764	1389	748	4248	6385	40105
> 0,5 v.a.k. meewerkende gezinsleden (1 bedrijf)																	

Wordt namelijk het arbeidsinkomen per eigen volwaardige arbeidskracht vastgesteld, dan krijgen we het volgende beeld:

	in 1958	in 1959	in 1960
bedr. met minder dan 0,5 v.a.k. aan meew. gezinsl.	f.3823,-	f.4843,-	f.6360,-
bedr. met meer dan 0,5 v.a.k. aan meew. gezinsl.	f.3932,-	f.2855,-	f.5663,-

Ondanks dit verschil vertonen de bedrijven met de meeste meewerkende gezinsleden een grotere vermogensaanwas, doordat aan deze gezinsleden het hun toekomstige arbeidsloon niet geheel wordt uitbetaald. In hoofdstuk V wordt hier verder op ingegaan.

§ 3. Verschillen in tijdstip, waarop de boer met zelfstandige bedrijfsuitoefening is begonnen

De indeling naar datum, waarop het bedrijf zelfstandig in exploitatie is genomen is van belang, omdat dit tijdstip in de praktijk de vermogensvorming beïnvloedt.

De periodenindeling is in verband gebracht met de conjunctuurbeweging. Hierbij kan worden gesteld dat degenen, die na 1930 boer zijn geworden, vooral in de eerste jaren relatief weinig vermogen nodig hadden om te beginnen en de conjunctuur verder hebben meegehad, in tegenstelling tot degenen, die eerder boer zijn geworden.

Aan de periode van de wereldoorlog zijn de eerste naoorlogse jaren toegevoegd; men kan zeggen dat na 1949 de invloed van de naoorlogse maatregelen (vermogensheffingen enz.) was verdwenen.

Hieruit volgt een indeling in vier perioden, t.w. vóór 1931, van 1931 t/m 1940, van 1941 t/m 1949 en van 1950 tot 1958.

Achteraf bleek echter weinig van een invloed van de conjunctuurfase, waarin met de exploitatie werd begonnen. De lengte van de exploitatieduur was wel van belang.

Volgens tabel 7 namen het eigen vermogen en de in grond en gebouwen vastgelegde middelen toe naarmate de boer langer zelfstandig is geweest.

Het valt op, dat vooral de vlottende en liquide middelen sterk toenamen naarmate de bedrijfsexploitatie langer is uitgeoefend. Dit zou erop kunnen wijzen, dat er voor de oude dag wordt gespaard.

Het zijn, zoals later zal blijken, vooral de oudere boeren, die over de middelen beschikken om investeringen te doen. Uit tabel 7 blijkt evenwel niet, dat zij hiervan ook het meeste gebruik hebben gemaakt.

GEMIDDELTE BALANS, GESPLITST NAAR TIJDSTIP, WAAROP DE BOER MET ZELFSTANDIGE BEDRIJFSUITOEFENING IS BEGONNEN

Tabel 7

	Bedrijfssector										Privé-sector				Totaal eigen vermogen		
	bedrijfsmiddelen					bedrijfsvermogen					privé-middelen						
	vastgelegde middelen			voorraad en voorraden	Balans-totaal v.d. bedrijfssector	vreedzaam vermogen op lange termijn		vreedzaam vermogen op korte termijn		grond en gebouwen	op lange termijn	vlootterijde en liquide middelen	Eigen vermogen (d.i. balanstotaal v.d. privé-sector)				
	grondgebouwen	vee-stapel	dode inventaris	inventaris	leden kapitaal	sub-totaal	voorraad en voorraden	eigen bedrijfsvermogen	vermogen op lange termijn	vermogen op korte termijn	vermogen op lange termijn	vermogen op korte termijn	grond en gebouwen	op lange termijn		vlootterijde en liquide middelen	Eigen vermogen (d.i. balanstotaal v.d. privé-sector)
Eigenaarsbedrijven																	
Vóór 1931 (6 bedrijven)																	
1958	48170	25563	22185	3143	485	585	101131	2948	87378	13804	2897	104079	4667	8725	12186	25578	112956
1959	48170	27402	23014	3493	485	642	103206	2032	88972	13103	3163	105238	4667	8892	15651	29210	118182
1960	47067	28961	22639	5430	485	673	105255	2167	90540	12993	3889	107422	4667	8917	15439	29023	119563
1961	46400	30000	24658	6467	485	735	108745	1599	94884	12350	3110	110344	4667	8305	16046	29018	123902
Van 1931 t/m 1940 (6 bedrijven)																	
1958	34587	23103	20879	3820	455	1010	83854	2402	62186	20108	3962	86256	7316	1587	7409	16312	78498
1959	34587	24730	21889	4792	455	1100	87553	2725	64698	20110	5470	90278	7316	1477	8898	17691	82389
1960	34587	28943	24422	4425	455	1130	93962	1951	68410	22387	5116	95913	7316	2417	4025	13758	82168
1961	33920	28933	26258	4316	455	1194	95076	2534	71316	20791	5503	97610	7316	750	9955	18021	89337
Van 1941 t/m 1949 (geen bedrijven)																	
Na 1949 (3 bedrijven)																	
1958	31427	24237	18106	3826	422	452	78470	2533	45526	33101	2376	81003	-	-	1953	1953	47479
1959	31427	24240	17816	5725	422	586	80216	1838	51063	28901	2090	82054	-	-	3606	3606	54669
1960	31427	24575	19210	5170	422	715	81519	2170	53982	25901	3806	83689	-	-	4610	4610	58592
1961	31427	26657	22822	5139	422	815	87282	2167	58268	26834	4347	89449	-	-	3363	3363	61631
Pachtbedrijven																	
Vóór 1931 (geen bedrijven)																	
Van 1931 t/m 1940 (1 bedrijf)																	
Van 1941 t/m 1949 (5 bedrijven)																	
1958	1472	4317	24375	5626	321	377	35488	4447	34232	4141	2562	40935	2500	435	2578	5513	39745
1959	1632	7390	25048	5783	321	416	40590	2930	35940	4734	2846	43520	2500	800	5369	8669	44609
1960	1632	7745	27876	5850	321	479	43903	3677	39117	5064	3399	47580	2500	900	3741	7141	46258
1961	1632	7876	28653	5761	321	610	44853	3909	39133	5591	4038	48762	2500	1346	4759	8605	47738
Na 1949 (4 bedrijven)																	
1958	1500	6476	18231	4848	120	176	31351	2887	15334	14691	4213	34238	-	125	4311	4436	19770
1959	1500	6278	22381	5120	120	308	35707	2594	21348	13241	3712	38301	-	-	4698	4698	26046
1960	1500	7594	26318	5281	120	462	41275	2962	27745	12791	3701	44237	-	-	1769	1769	29514
1961	1500	8196	27236	6324	120	483	43859	2658	26954	12904	6659	46517	-	-	3610	3610	30564

HOOFDSTUK IV

VERBAND TUSSEN KAPITAALS- EN VERMOGENSCOMPONENTEN

In hoofdstuk II zijn de kapitaals- en vermogenscomponenten afzonderlijk gezien. Thans wordt de financiële structuur van de bedrijven als geheel beschouwd, waarbij vooral gelet wordt op de verhoudingen tussen kapitaals- en vermogenscomponenten om een onderzoek te kunnen instellen naar de solvabiliteit, liquiditeit, krediet- en bestedingsruimte.

§ 1. D e s o l v a b i l i t e i t

Hieronder wordt verstaan het vermogen aan alle verplichtingen te kunnen voldoen bij liquidatie van het bedrijf.

De solvabiliteit wordt in sterke mate beïnvloed door de waardebeoordeling van de activa. Immers, het eigen vermogen blijft positief zolang de waarde van de bezittingen voldoende is om bij liquidatie alle schulden te kunnen terugbetalen.

Er kan worden aangenomen dat de liquidatiewaarde van landbouwgrond en gebouwen niet veel lager is dan de balanswaarde (in sommige gevallen zelfs hoger), zodat ter bepaling van de solvabiliteit geen correcties t.a.v. de waarde van de activa nodig waren. De beoordeling van de solvabiliteit valt derhalve samen met de beoordeling van het eigen vermogen.

In hoofdstuk V wordt de ontwikkeling van het eigen vermogen van de bedrijven behandeld, zodat hier wordt volstaan met een grafische voorstelling van het totaal belegd vermogen per bedrijf, waarin duidelijk tot uiting komt dat het eigen vermogen in voldoende mate aanwezig is en vrijwel alle bedrijven dus voldoende solvabel zijn (grafiek II).

Het blijkt voorts dat ten opzichte van 1958 het eigen vermogen in 1961 van alle onderzochte bedrijven groter is geworden.

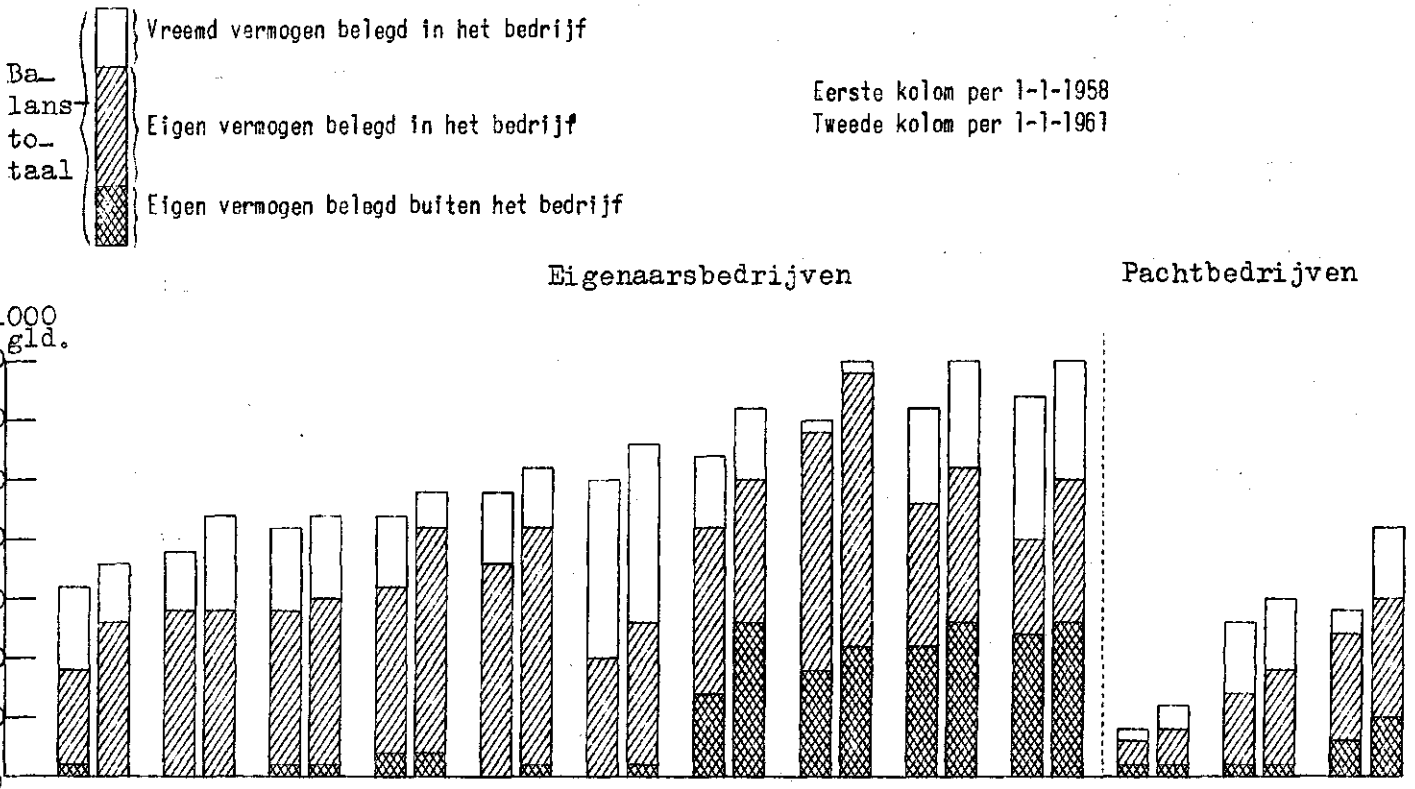
Tenslotte valt het in het oog, dat op enkele bedrijven, waar eigen vermogen buiten het bedrijf was belegd, nog vrij veel vreemd vermogen voor het eigen bedrijf werd aangetrokken.

§ 2. D e l i q u i d i t e i t

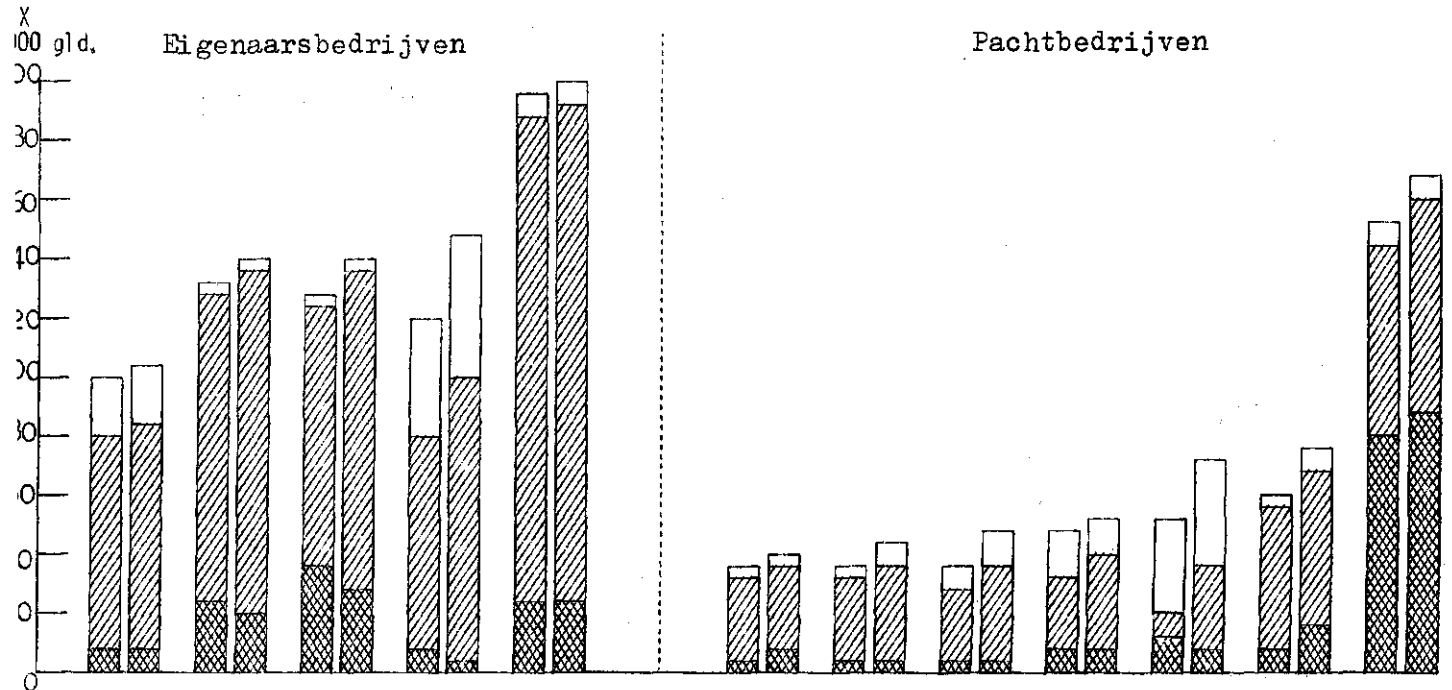
Hieronder wordt verstaan de mogelijkheid op tijd aan de financiële verplichtingen te voldoen onder veronderstelling van continuïteit. In deze paragraaf komt alleen de liquiditeit op korte termijn ter sprake. Voor de liquiditeit op lange termijn zijn meer gegevens nodig (zie hoofdstuk VI).

Om een beeld van de liquiditeit te verkrijgen is de jaarrekening onze enige informatiebron. Daar dit een financieringsvraagstuk is, dient de balans ook uit dit gezichtspunt te worden gezien. Daartoe is het nodig deze balans te splitsen in een sector werkkapitaal en in een sector vast kapitaal. Een positief saldo in de sector werkkapitaal geeft aan dat het bedrijf liquide is. De verhouding tussen de lopende activa en de lopende passiva geeft de mate van liquiditeit aan.

DE SOLVABILITEIT VAN DE INDIVIDUELE BEDRIJVEN KLEINER DAN 10 HA
(Gegroepeerd naar hoogte van het balanstotaal)

GEGEVENS VAN DE INDIVIDUELE BEDRIJVEN GROTER DAN 10 HA
(Gegroepeerd naar hoogte van het balanstotaal)

In de tabellen 8 tot en met 11 zijn de saldi aangegeven voor zowel de eigenaars- als de pachtbedrijven met een onderverdeling naar bedrijfs-grootte. Het blijkt dat de kleinere bedrijven (en dan vooral de pachtbedrijven) over de minste liquide middelen beschikken.

SECTOR WERKKAPITAAL VAN DE EIGENAARSBEDRIJVEN < 10 HA

Tabel 8

	1-1-'58	1-1-'61		1-1-'58	1-1-'61
	gld.	gld.		gld.	gld.
Kas- en banksaldo	4362,-	10131,-	Leverancierskrediet	2456,-	3276,-
Effecten	735,-	535,-	Lop.rek. boerenleenbank	395,-	802,-
Voorraden	372,-	543,-	Overige bedrijfsschulden	575,-	320,-
Vorderingen	1922,-	1031,-	Saldo werkkapitaal	3965,-	7842,-
Totaal	7391,-	12240,-	Totaal	7391,-	12240,-

SECTOR WERKKAPITAAL VAN DE EIGENAARSBEDRIJVEN > 10 HA

Tabel 9

	1-1-'58	1-1-'61		1-1-'58	1-1-'61
	gld.	gld.		gld.	gld.
Kas- en banksaldo	11772,-	9609,-	Leverancierskrediet	2312,-	2209,-
Effecten	2700,-	2280,-	Lop.rek. boerenleenbank	-	1589,-
Voorraden	748,-	600,-	Overige bedrijfsschulden	495,-	352,-
Vorderingen	2624,-	2512,-	Saldo werkkapitaal	15037,-	10851,-
Totaal	17844,-	15001,-	Totaal	17844,-	15001,-

SECTOR WERKKAPITAAL VAN DE PACHTBEDRIJVEN < 10 HA

Tabel 10

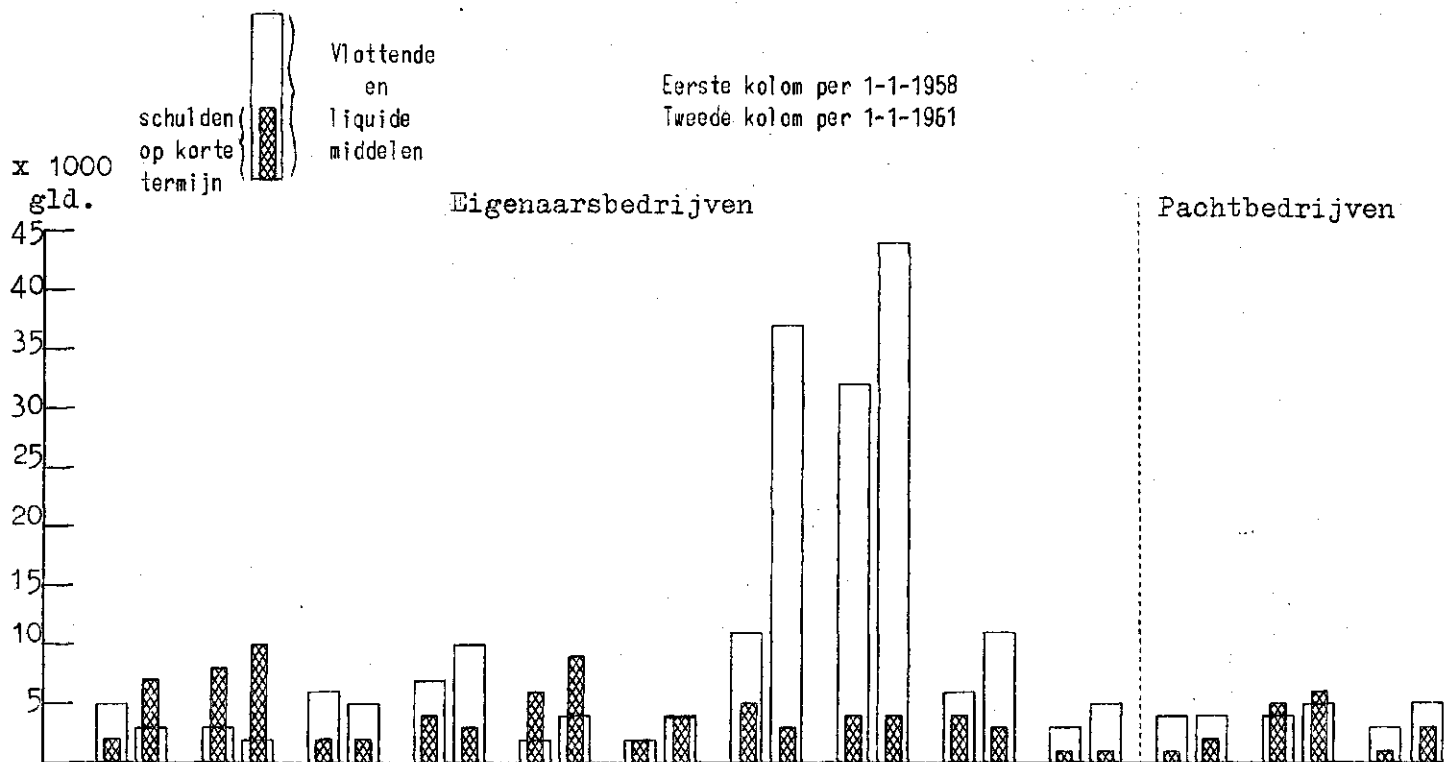
	1-1-'58	1-1-'61		1-1-'58	1-1-'61
	gld.	gld.		gld.	gld.
Kas- en banksaldo	1681,-	2489,-	Leverancierskrediet	1640,-	3644,-
Effecten	-	-	Lop.rek. boerenleenbank	-	-
Voorraden	613,-	727,-	Overige bedrijfsschulden	670,-	148,-
Vorderingen	1163,-	1105,-	Saldo werkkapitaal	1147,-	529,-
Totaal	3457,-	4321,-	Totaal	3457,-	4321,-

SECTOR WERKKAPITAAL VAN DE PACHTBEDRIJVEN > 10 HA

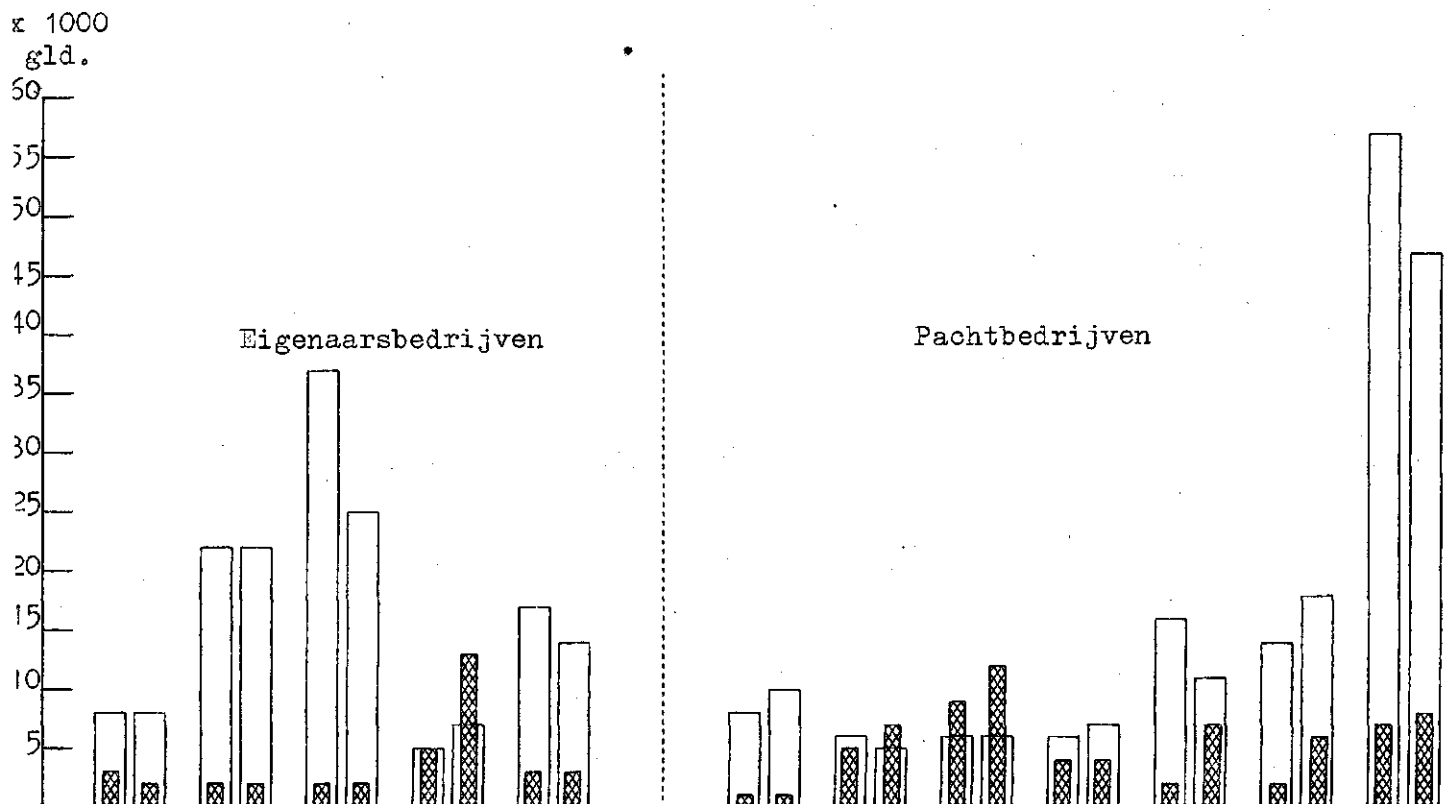
Tabel 11

	1-1-'58	1-1-'61		1-1-'58	1-1-'61
	gld.	gld.		gld.	gld.
Kas- en banksaldo	8097,-	6448,-	Leverancierskrediet	2270,-	4054,-
Effecten	2821,-	3205,-	Lop.rek. boerenleenbank	580,-	736,-
Voorraden	1826,-	1987,-	Overige bedrijfsschulden	1402,-	1356,-
Vorderingen	3116,-	2955,-	Saldo werkkapitaal	11608,-	8449,-
Totaal	15860,-	14595,-	Totaal	15860,-	14595,-

DE LIQUIDITEIT VAN DE INDIVIDUELE BEDRIJVEN KLEINER DAN 10 HA
(gegroepeerd naar hoogte van het balanstotaal)

DE LIQUIDITEIT VAN DE INDIVIDUELE BEDRIJVEN GROTER DAN 10 HA
(gegroepeerd naar hoogte van het balanstotaal)

Het gemiddelde kan evenwel sterk beïnvloed worden door enkele bedrijven, die grote banksaldi en effecten bezitten. In grafiek III is daarom de liquiditeit van alle 25 bedrijven afzonderlijk gegeven. Deze zijn in dezelfde volgorde geplaatst als in grafiek II. Het blijkt, dat de bedrijven, die in grote mate over liquide middelen beschikken, tevens zeer solvabel zijn en eigen vermogen buiten het bedrijf hebben belegd. Bij de meerderheid van de boeren, die al hun vermogen in het bedrijf hebben geïnvesteerd, waren de vlottende middelen ontoereikend om de schulden op korte termijn te voldoen. In hoeverre de schulden op korte termijn niet op tijd kunnen worden voldaan, hangt af van de krediettermijn en van de mutaties in de liquide middelen na 1 januari. Gegevens hierover zijn evenwel niet bekend.

§ 3. Kredietruimte en bestedingsruimte

Onder bruto-kredietruimte wordt verstaan de kredietruimte zonder aftrek van het reeds opgenomen krediet.

Netto-kredietruimte is het op de activa verkrijgbare krediet, verminderd met het reeds op lange termijn opgenomen krediet. De netto-kredietruimte geeft dus het bedrag aan, dat op lange termijn nog opgenomen zou kunnen worden ter financiering van het bedrijf bij het huidige bezit aan activa.

De bruto-kredietruimte is berekend met behulp van de volgende normen:

- a. $\frac{2}{3}$ van de taxatiewaarde van grond en gebouwen;
- b. 80% van verstrekte leningen op lange termijn;
- c. 50% van boekwaarde van vee (gedeeltelijk geherwaardeerd) en dode inventaris.

Deze kredietruimte is aan de veilige kant gehouden. Op het ogenblik zijn de kredietmogelijkheden nl. groter.

Op basis van bovenstaande normen varieerde in 1961 de bruto-kredietruimte van de bedrijven bij de:

- a. eigenaarsbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.41.300,- tot f.85.200,- (bij een gemiddelde van f.59.200,-);
- b. eigenaarsbedrijven groter dan 10 ha
van f.57.200,- tot f.115.500,- (bij een gemiddelde van f.80.000,-);
- c. pachtbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.11.100,- tot f.46.500,- (bij een gemiddelde van f.29.800,-);
- d. pachtbedrijven groter dan 10 ha
van f.14.500,- tot f.74.400,- (bij een gemiddelde van f.29.900,-).

Van deze kredietruimte is door 80% van het aantal bedrijven in meerdere of mindere mate gebruik gemaakt. In 1961 varieerden de opgenomen bedragen bij de:

- a. eigenaarsbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.9.500,- tot f.56.500,- (gem. in 1961 f.22.100,-; in 1958 f.24.600,-);
- b. eigenaarsbedrijven groter dan 10 ha
van f.2.900,- tot f.36.000,- (gem. in 1961 f.11.700,-; in 1958 f.11.400,-);
- c. pachtbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.6.000,- tot f.21.000,- (gem. in 1961 f.15.000,-; in 1958 f.10.800,-);
- d. pachtbedrijven groter dan 10 ha
van f.1.800,- tot f.25.800,- (gem. in 1961 f.4.900,-; in 1958 f.6.700,-).

Het blijkt dat in de onderzochte periode de eigenaars van kleine bedrijven gemiddeld meer hebben afgelost dan geleend; bij de kleinere pachters is het omgekeerde het geval.

Alle bedrijven beschikten in 1961 nog over kredietruimte. De hoogte varieerde bij:

- a. eigenaarsbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.9.100,- tot f.54.900,- (bij een gemiddelde van f.37.100,-);
- b. eigenaarsbedrijven groter dan 10 ha
van f.40.600,- tot f.112.500,- (bij een gemiddelde van f.68.200,-);
- c. pachtbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.5.100,- tot f.25.500,- (bij een gemiddelde van f.14.800,-);
- d. pachtbedrijven groter dan 10 ha
van f.3.800,- tot f.74.400,- (bij een gemiddelde van f.25.000,-).

De meeste bedrijven hebben nog een overschot aan vlottende en liquide middelen dat tezamen met de netto-kredietruimte, de bestedingsruimte vormt. Deze varieerde in 1961 bij:

- a. eigenaarsbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.9.300,- tot f.94.100,- (bij een gemiddelde van f.44.900,-);
- b. eigenaarsbedrijven groter dan 10 ha
van f.42.600,- tot f.123.600,- (bij een gemiddelde van f.79.100,-);
- c. pachtbedrijven kleiner dan 10 ha
van f.6.400,- tot f.27.100,- (bij een gemiddelde van f.15.300,-);
- d. pachtbedrijven groter dan 10 ha
van f.8.700,- tot f.113.500,- (bij een gemiddelde van f.33.400,-).

Hoewel sommige boeren in staat zijn grote investeringen te verrichten, zijn het vooral vele jongere pachters, die wegens gebrek aan onderpand geen kredieten op lange termijn kunnen verkrijgen, zoals blijkt uit tabel 12; de vier groepen bedrijven zijn ieder onderverdeeld naar de periode waarin met de exploitatie werd begonnen. Het blijkt dat de oudere boeren in het algemeen over voldoende krediet- en bestedingsruimte beschikten om investeringen te verrichten.

Tabel 12

KREDIET- EN BESTEDINGSRUIMTE

	Brutokredietruimte		Reeds opgenomen per		Nog over aan kredietruimte per		Saldo werkkapitaal		Bestedingsruimte		
	1-1-1958	1-1-1961	1-1-1958	1-1-1961	1-1-1958	1-1-1961	1-1-1958	1-1-1961	1-1-1958	1-1-1961	
Eigenaarsbedrijven											
< 10 ha	vóór 1931	65900	66600	25800	22700	40100	43900	1300	10900	41400	54800
	1931 t/m 1940	54300	58500	17300	18000	37000	40500	7400	10500	44400	51000
	na 1949	48100	52700	33100	26800	15000	25900	2100	1200	17100	27100
> 10 ha	vóór 1931	79200	85900	1800	2000	77400	83900	23200	18200	100600	102100
	1931 t/m 1940	62200	71000	25800	26300	36400	44700	2800	7.200	39200	44500
Pachtbedrijven											
< 10 ha	1941 t/m 1949	31600	46500	7500	21000	24100	25500	1900	1600	26000	27100
	na 1949	17400	21500	12500	12100	4900	9400	700	0	5600	9400
> 10 ha	1931 t/m 1940	54000	74400	-	-	54000	74400	50500	39100	104500	113500
	1941 t/m 1949	18200	21200	3300	1700	14900	19500	5100	5400	20000	24900
	na 1949	16600	25000	16900	13700	7.300	11300	5200	7.800	4900	10500

Hierbij dient nog te worden opgemerkt, dat de investeringen zelf weer kunnen dienen als onderpand voor andere leningen, zodat de vermelde bedragen in deze paragraaf niet de absolute maxima zijn.

Tenslotte zij opgemerkt, dat elk bedrijf over een bepaald bedrag aan liquide middelen moet beschikken om de lopende uitgaven te kunnen verrichten.

In het algemeen blijkt, dat niet de financieringsmogelijkheden ontbreken maar veelal wel de bereidheid krediet op te nemen. Men vreest namelijk dat de aflossingsverplichtingen te zwaar zullen zijn. Bij de oudere boeren kunnen ook nog andere overwegingen een rol spelen, zoals de opvatting dat het geld, nodig voor een investering, eerst moet worden verdiend of de mening dat het aangaan van leningen de sociale status van de boer aantast. Daarnaast is er bij de oudere boeren nog een levendige herinnering aan de crisisjaren waarin de inkomsten door prijsdaling aanzienlijk verminderden, als gevolg waarvan de aflossingslast nominaal gelijk was gebleven en dus reëel veel zwaarder werd.

In de landbouw is er behoefte aan vreemd vermogen, dat langdurig ter beschikking staat omdat het in een agrarisch bedrijf gestoken kapitaal slechts zeer langzaam en geleidelijk in de bedrijfsopbrengsten terugvloeit.

Zou dit vermogen voor lange termijn ter beschikking worden gesteld, dan kan de aflossingslast lichter worden waardoor de vrees gebruik te maken van de bestedingsruimte voor een deel zal worden weggenomen.

HOOFDSTUK V

DE ONTWIKKELING VAN HET EIGEN VERMOGEN EN DE RENTABILITEIT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN

De rentabiliteit van de bedrijven is berekend uit de fiscale boekhoudingen door op de fiscale winst de volgende correcties toe te passen: de betaalde lonen (inclusief zakgeld aan meewerkende gezinsleden) zijn vervangen door berekende lonen, t.w. in 1958 f.5.600,-, in 1959 f.5.700,- en in 1960 f.6.150,- per volwaardige arbeidskracht; het aantal volwaardige arbeidskrachten is ontleend aan de bedrijfseconomische boekhouding.

Bij de pachtbedrijven is de berekende pacht in de plaats gesteld van de betaalde pacht, en bij eigenaarsbedrijven in de plaats van de afschrijving, rente en de lasten op de onroerende goederen.

Voorts is, in plaats van de betaalde rente, $4\frac{1}{2}\%$ van de waarde van de veestapel, dode inventaris en voorraden onder de kosten opgenomen.

Op de eigenaarsbedrijven is gemiddeld in alle drie genoemde jaren een bedrijfseconomisch verlies geleden; daarentegen is op de pachtbedrijven in 1958 en 1959 gemiddeld winst gemaakt.

Van het aantal eigenaarsbedrijven hadden in 1958 67%, in 1959 80% en in 1960 60% een bedrijfseconomisch verlies. Van het aantal pachtbedrijven bedroeg dit respectievelijk 30%, 70% en 50%.

Niettegenstaande deze slechte uitkomsten is het eigen vermogen bij de eigenaarsbedrijven gedurende de onderzochte periode toegenomen met gemiddeld ruim f.11.500,- en bij de pachtbedrijven met bijna f.10.000,- (d.i. per bedrijf per jaar bijna f.4.000,-, respectievelijk ruim f.3.000,-).

Om deze toeneming van het eigen vermogen te verklaren is een uitvoerig onderzoek ingesteld naar de mutaties in de privé- en in de bedrijfssector. Het resultaat hiervan is gegeven in de tabellen 13 en 14, respectievelijk voor de eigenaarsbedrijven en voor de pachtbedrijven.

Onder het privé-vermogen (d.i. vermogen dat buiten het bedrijf is belegd) is het gehele kas- en banksaldo opgenomen. Een deel hiervan staat weliswaar ten dienste van het bedrijf, doch dit was moeilijk vast te stellen. Daar het in de eerste plaats gaat om de mutaties gedurende de onderzochte periode is splitsing ook niet noodzakelijk.

De activa, waarin dit privé-vermogen is belegd, zijn vermeld in de gemiddelde balansen (zie de tabellen 2 en 3).

De grootte van het vermogen in de privé-sector per 1 januari 1961 varieerde bij de eigenaarsbedrijven van f.200,- tot f.51.800,- en bij de pachtbedrijven van f.1.000,- tot f.87.300,-. Daar de meeste boeren praktisch al hun vermogen in het bedrijf hadden belegd, heeft de minderheid er dus toe bijgedragen dat het gemiddelde vermogen in de privé-sector bij de eigenaarsbedrijven nog f.19.488,- bedroeg en bij de pachtbedrijven f.14.468,-.

Ten aanzien van de privé-inkomsten kan het volgende worden opgemerkt:

- de opbrengst van het privé-vermogen bedroeg ongeveer 3%;
- de neveninkomsten bestaan hoofdzakelijk uit A.O.W.-uitkering aan boeren ouder dan 65 jaar en uit inkomen wegens werkzaamheden buiten het bedrijf;

MUTATIES IN HET PRIVÉ-VERMOGEN EN IN HET TOTALE VERMOGEN VAN EIGENAARSBEDRIJVEN
(gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1/1'58 - 31/12'58	1/1'59 - 31/12'59	1/1'60 - 31/12'60
A. Privé-vermogen (incl. kas- en banksaldo) per 1 januari	17147	19482	18034
Bij:			
a. opbr. privé-vermogen	627	582	658
b. neveninkomsten (incl. A.O.W.)	1007	759	1031
c. loon in natura en kostgelden	932	980	1126
d. uitkering spaarfondsen	190	26	-
e. meerwaarde van grond bij verkoop en schadevergoedingen	1550	1259	427
f. erfenissen en schenkingen	133	553	108
Totaal privé-ontvangsten	4439	4159	3350
	21586	23641	21384
Af:			
a. kosten levensonderhoud	6009	6851	6838
b. inkomstenbelasting en premies A.O.W.	1401	2126	2396
c. premies levensverzekering	77	67	3
d. inleg spaarfondsen	-	83	-
e. giften	17	33	50
f. schenkingen	233	700	142
g. winstuitkeringen	-	237	299
h. betaald loon/zakgeld aan meewerkende gezinsleden	544	538	624
Totaal privé-uitgaven	8281	10635	10352
	13305	13006	11032
Privé-vermogen (incl. kas- en banksaldo) per 31 december	19482	18034	19488
Uit bedrijfsvermogen naar privé-vermogen	6177	5028	8456
B. Mutaties bedrijfsbezittingen	+2283	+3455	+3000
" bedrijfs-schulden	- 466	+ 757	- 757
" bedrijfsvermogen	+2749	+2698	+3757
" privé-vermogen	+2335	-1447	+1454
Toeneming totale vermogen	5084	1251	5211
C. Bedr. economische winst	-2846	-3961	- 559
Berekend loon van de boer	5600	5700	6150
Berekend loon gezinsleden	3722	3789	4320
Af: uitbetaald	544	538	624
Per saldo aan berekend loon	8778	8951	9846
Berekende rente van vee, inventaris en voorraden	1175	1247	1349
Berekende pacht	2536	2536	2725
Af: betaalde rente en pacht; afschr. geb.; lasten onr. goederen	1261	1584	1772
Per saldo aan berekende rente enz.	2450	2199	2302
Netto-inkomen uit het bedrijf	8382	7189	11589
Privé-ontvangsten	4439	4159	3350
Totaal	12821	11348	14939
Privé-uitgaven (minus betaald loon)	7737	10097	9728
Toeneming totale vermogen	5084	1251	5211

MUTATIES IN HET PRIVE-VERMOGEN EN IN HET TOTALE VERMOGEN VAN PACHTBEDRIJVEN
(gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1/1'58 - 31/12'58	1/1'59 - 31/12'59	1/1'60 - 31/12'60
A. Privé-vermogen (incl. kas- en banksaldo) per 1 januari	12610	14824	13797
Bij:			
a. opbr. privé-vermogen	370	366	425
b. neveninkomsten (incl. A.O.W.)	645	864	671
c. loon in natura en kostgelden	414	388	433
d. uitkering spaarfondsen	-	-	-
e. meerwaarde van grond bij verkoop en schadevergoedingen	870	-	350
f. erfenissen en schenkingen	365	670	123
Totaal privé-ontvangsten	2664	2288	2002
	15274	17112	15799
Af:			
a. kosten levensonderhoud	6117	6052	7424
b. inkomstenbelasting en premies A.O.W.	1354	1960	2310
c. premies levensverzekering	70	34	80
d. inleg spaarfondsen	64	-	-
e. giften	41	50	69
f. schenkingen	340	-	-
g. winstuitkeringen	-	-	-
h. betaald loon/zakgeld aan meew. gezinsleden	189	127	107
Totaal privé-uitgaven	8175-	8223-	9990-
	7099	8889	5809
Privé-vermogen (incl. kas- en banksaldo) per 31 december	14824	13797	14468
Uit bedrijfsvermogen naar privé-vermogen	7725	4908	8659
B. Mutaties bedrijfsbezittingen	+2902	+4879	+2131
" bedrijfs-schulden	- 359	+ 273	+1865
" bedrijfsvermogen	+3261	+4606	+ 266
" privé-vermogen	+2214	-1027	+ 671
Toeneming totale vermogen	5475	3579	937
C. Bedr. economische winst	2346	589	- 435
Berekend loon van de boer	5600	5700	6150
Berekend loon gezinsleden	1254	1277	1218
Af: uitbetaald	189-	127-	107-
Per saldo aan berekend loon	6665	6850	7261
Berekende rente van vee, inventaris en voorraden	1446	1592	1703
Berekende pacht	2822	2822	2846
Af: betaalde rente en pacht; afschr. geb.; lasten onr. goederen	2482-	2466-	2557-
Per saldo aan berekende rente enz.	1786	1948	1992
Netto-inkomen uit het bedrijf	10797	9387	8818
Privé-ontvangsten	2664	2288	2002
Totaal	13461	11675	10820
Privé-uitgaven (minus betaald loon)	7986	8096	9883
Toeneming totale vermogen	5475	3579	937

- c. loon in natura en kostgelden: deze post bestaat voornamelijk uit een berekend bedrag voor kost en inwoning van meewerkende inwonende kinderen en betaalde kostgelden door inwonende kinderen die buiten het bedrijf hun werkzaamheden hebben;
- d. uitkering spaarfondsen: deze post is van ondergeschikte betekenis;
- e. meerwaarde van grond bij verkoop en schadevergoedingen: hieronder zijn de opbrengsten begrepen, die bij verkoop boven de aangenomen landbouwkundige waarde van grond zijn verkregen alsmede de schadevergoedingen die worden ontvangen wegens inkomensderving. Men kan deze ontvangsten beschouwen als een inkomen, dat naar de privé-sector is overgegaan;
- f. erfenissen en schenkingen: evenals de vorige post zijn dit ontvangsten die rechtstreeks het eigen vermogen vermeerderen, zonder dat er verband is met de uitoefening van het bedrijf of met andere werkzaamheden.

Onder de privé-uitgaven vallen de volgende posten:

- a. kosten levensonderhoud: deze bestaan voor ongeveer 80% uit huishoudgelden en voor het overige uit het privé-verbruik van melk, huisslaching, huurwaarde woning en dokters- en ziektenverzekeringskosten. Deze kosten (afgerond) varieerden in 1958 van f.3.800,- tot f.9.800,-, in 1959 van f.3.700,- tot f.12.800,- en in 1960 van f.4.100,- tot f.12.400,-;
- b. inkomstenbelasting en premies A.O.W.: daar de betaalde belasting en premies betrekking hebben op inkomen van voorgaande jaren, houden deze bedragen geen verband met de hoogte van het inkomen in hetzelfde jaar;
- c. premies levensverzekering: een kwart van het aantal bedrijfsexploitanten betaalde deze premie. De uitgaven hiervoor waren gering;
- d. inleg spaarfondsen: de uitgaven hiervoor waren van ondergeschikte betekenis;
- e. giften: bedragen, die aan niet-familieleden zijn verstrekt;
- f. schenkingen: de mogelijkheid bestaat dat een deel hiervan moet worden gezien als compensatie voor de onderbetaling van meewerkende kinderen;
- g. winstuitkeringen: alleen bij de eigenaarsbedrijven kwam dit in een enkel geval voor;
- h. betaald loon, eventueel zakgeld aan meewerkende gezinsleden: zelfs indien het loon in natura en de winstuitkering bij deze post zouden worden geteld, zou dit totaal niet meer dan de helft van het loon berekend op C.A.O.-basis bedragen.

Het verschil tussen het privé-vermogen aan het begin en aan het einde van het jaar, verminderd met het saldo van privé-uitgaven en privé-inkomsten, vormt het bedrag dat uit het bedrijf is opgenomen voor de privé-huishouding. Dit bedrag is in de tabellen voor de diverse jaren weergegeven.

Uit deel B van de tabellen 13 en 14 blijkt dat in alle jaren - zowel bij de eigenaars- als bij de pachtbedrijven - de bedrijfsbezittingen meer zijn toegenomen dan de bedrijfsschulden. De investeringen, die met eigen vermogen zijn gefinancierd, bedroegen t.a.v. de eigenaarsbedrijven in 1958 f.2.283,-, in 1959 f.2.698,- en in 1960 f.3.000,-; bovendien is in de jaren 1958 en 1960 nog resp. f.466,- en f.757,- op de schuld afgelost. De pachters investeerden in 1958 uit eigen vermogen f.2.902,- (plus f.359,- aflossing van schuld); in 1959 f.4.606,- en in 1960 f.266,-.

Voorts blijkt dat in het bedrijfseconomisch meest ongunstige jaar 1959 zowel bij de eigenaars- als pachtbedrijven eigen vermogen van de privé-sector naar de bedrijfssector is overgebracht om een deel van de investeringen van dat jaar te financieren. Tevens namen de bedrijfsschulden in dit jaar toe.

De toeneming van het eigen vermogen in de privé-sector - dat is dus dat deel van de besparingen, waaruit geen bedrijfsinvesteringen zijn gedaan - bedroeg in de drie onderzochte jaren f.2.342,- bij de eigenaars en f.1.858,- bij de pachters.

Hoe in de periode van 3 jaar de toeneming van het totale eigen vermogen met ruim f.11.500,- bij de eigenaars en met bijna f.10.000,- bij de pachters mogelijk is geweest, blijkt uit deel C van de tabellen 13 en 14.

De eigenaarsbedrijven leden gedurende de onderzochte periode een bedrijfseconomisch verlies van in totaal f.7.366,-; daarentegen konden de pachtbedrijven een winst maken van f.2.500,- in deze drie jaar.

Het niet uitbetaalde loon bedroeg bij de eigenaarsbedrijven f.27.575,- (waarvan f.17.450,- voor de arbeid van de boer zelf) en bij de pachtbedrijven f.20.776,- (waarvan f.17.450,- voor de arbeid van de boer). Niet uitbetaald loon aan gezinsleden was dus resp. f.10.125,- bij de eigenaarsbedrijven en f.3.326,- bij de pachtbedrijven (in drie jaar).

Ten aanzien van rente en pacht bedroegen de kosten, die geen uitgaven waren f.6.951,- bij de eigenaarsbedrijven en f.5.726,- bij de pachtbedrijven.

Het netto-inkomen uit het bedrijf was dus f.27.160,- bij de eigenaarsbedrijven en f.29.000,- bij de pachtbedrijven (d.i. gemiddeld per jaar afgerond resp. f.9.000,- en f.9.700,-). Worden deze bedragen vermindert met het verschil tussen privé-uitgaven en privé-inkomsten, dan resteert de reeds bovengenoemde vermogenstoename.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat ondanks bedrijfseconomische verliezen, het inkomen van de boer nog vrij redelijk kan zijn. Zeer zuinig leven is niet steeds noodzakelijk om de verliezen op te vangen. Een gezonde toestand is het evenwel in geen geval. Zouden de meewerkende gezinsleden het volle loon hebben ontvangen dan zou het eigen vermogen - dat in de drie jaar voor eigenaarsbedrijven en pachtbedrijven is vermeerderd met resp. f.11.500,- en f.10.000,- - slechts zijn toegenomen met resp. f.1.400,- en f.6.700,-. Voor een juiste beoordeling dient men hiervan ook nog de meerwaarde van grond bij verkoop en de ontvangen erfenissen en schenkingen af te trekken. Voor de eigenaarsbedrijven zou het eigen vermogen dan reeds zijn afgenomen met f.2.600,- indien deze grondverkoop - waaruit ruim f.3.200,- extra werd ontvangen - en erfenissen en schenkingen - ten bedrage van f.800,- niet hadden plaatsgehadt.

Bij de pachtbedrijven dient f.2.400,- te worden afgetrokken, waardoor een toeneming van het eigen vermogen overblijft van f.4.300,- in drie jaar. Deze gunstiger ontwikkeling bij de pachtbedrijven was voornamelijk te danken aan de bedrijfseconomische winst die in twee van de drie onderzochte jaren kon worden gemaakt. Indien de kosten voor het levensonderhoud niet laag gehouden werden, zou ook op de pachtbedrijven weinig van de vermogensvermeerdering zijn overgebleven. Deze kosten voor het levensonderhoud bedroegen voor sommige boerengezinnen nog omstreeks f.4.000,-. Het zijn dan ook wel zeer speciale omstandigheden waardoor vele boeren zich kunnen handhaven en hun vermogen niet alleen in stand weten te houden maar dat zelfs nog kunnen vergroten.

Hierbij komt dat de eigenaars en pachters van de in dit onderzoek betrokken bedrijven gemiddeld nog een vrij aanzienlijk vermogen buiten het bedrijf hadden. Per 1 januari 1961 hadden de eigenaars ruim f.19.000,- en de pachters ruim f.14.000,- buiten het bedrijf geïnvesteerd.

In hoeverre de situatie in overige gebieden anders is zal alleen een onderzoek per gebied kunnen leren.

HOOFDSTUK VI

VERMOGENSBEHOEFTE OP LANGE TERMIJN EN DE FINANCIERING HIERVAN

Voor het bepalen van de vermogensbehoefte is een liquiditeitsbalans op langere termijn onontbeerlijk. In de agrarische sector zijn op dit terrein echter nog maar weinig onderzoeken verricht. Wel heeft de Commissie Landbouwkrediet, ingesteld door de centrale boerenleenbanken en landbouworganisaties, in het rapport "Het Landbouwkrediet in Nederland, 1960" een hoofdstuk gewijd aan vraag en aanbod van financieringsmiddelen in de komende jaren. Deze berekeningen zijn vanzelfsprekend gebaseerd op veronderstellingen betreffende verwachte ontwikkelingen.

Op tuinbouwgebied dient in dit verband te worden genoemd de onlangs verschenen studie van het L.E.I.: "De financiële positie van de tuinbouwbedrijven in het Zuidhollands Glasdistrict", waarin aan de vermogensbehoefte op lange termijn veel aandacht is besteed.

De toekomstige vermogensbehoefte zal op ramingen moeten zijn gebaseerd en wel met name ten aanzien van:

1. de onderhoudstoestand van reeds aanwezige kapitaalgoederen; zijn de gebouwen en werktuigen in goede staat van onderhoud, dan is er uiteraard minder kapitaal nodig dan wanneer dit niet het geval is;
2. de modernisatiegraad van de kapitaalgoederen; goed onderhouden doch verouderde bedrijfsgebouwen en werktuigen zullen vervangen moeten worden;
3. de inschakeling van loonwerkers; bij uitvoering van werk door derden is de vermogensbehoefte geringer;
4. bedrijfsvergroting en bedrijfsintensivering; o.a. vergroting van de veestapel zal de vraag naar financieringsmiddelen doen toenemen;
5. de vervaldata van vorderingen en schulden. In de landbouw wordt veel vermogen aan familieleden uitgeleend dat vaak moeilijk inbaar is. Anderzijds komen veel onderhandse schulden aan de familieleden voor, die moeilijk zijn af te lossen wanneer ze worden opgevraagd. Het tijdstip, waarop moet worden afbetaald is dus niet te voorspellen, waardoor opstelling van een liquiditeitsbalans een moeilijke zaak is geworden;
6. de privé-inkomsten en -uitgaven; door erfenissen, schenkingen e.d. kan de liquiditeit plotseling veranderen. Ook met privé-uitgaven zoals: oudedagsverzorging, kosten voor opleiding van kinderen e.d. zal rekening moeten worden gehouden;
7. de rentabiliteit van landbouwbedrijven in de toekomst;
8. de vrijkomende afschrijvingsbedragen op duurzame produktiemiddelen en vervangingsverplichtingen; het tempo van afschrijvingen bepaalt het bedrag dat vrijkomt voor investeren.

Uit vorenstaande opsomming blijkt duidelijk dat een exacte bepaling van de vermogensbehoefte in de toekomst niet mogelijk is.

Bij de onderzochte bedrijven bestonden geen financieringsmoeilijkheden, daar de bedrijven nog ruimschoots kredietruimte en tevens bestedingsruimte hadden en de aflossingsverplichtingen gering waren. In hoeverre dit in andere gebieden het geval is zal een onderzoek daar moeten leren.

Voor deze studie zijn t.a.v. de dode inventaris aanvullende gegevens verkregen, waardoor het mogelijk werd een nadere analyse te geven met betrekking tot investeringen en vrijgekomen middelen.

De vermogensbehoefte kan afgeleid worden uit de modernisatiegraad van het machinepark, welke op verschillende manieren kan worden vastgesteld, zij het dat elke manier enige bezwaren heeft.

In de eerste plaats is het mogelijk de boekwaarde van de machines uit te drukken in een percentage van de nieuwwaarde van deze machines. Deze manier is zeer moeilijk uitvoerbaar, gezien de sterk uiteenlopende prijzen per machine, b.v. per trekker of per melkmachine. Aanvullende gegevens zouden dan nodig zijn omtrent merk en capaciteit van de machines. Bovendien blijven bij deze methode de niet aanwezige machines buiten beschouwing. Een bedrijf met moderne hooibouwwerktuigen, doch zonder melkmachine en trekker zou volgens deze methode een hoge modernisatiegraad hebben maar desondanks in de naaste toekomst veel vermogen nodig kunnen hebben voor aankoop van een melkmachine en/of trekker.

Een betere manier zou derhalve zijn een standaardmachinepark samen te stellen voor een bepaald bedrijfstype van bepaalde bedrijfsgrootte. De boekwaarde van deze machines zou dan uitgedrukt kunnen worden in een percentage van de nieuwwaarde van dit standaardmachinepark. Ook deze methode heeft bezwaren. Het is nl. helemaal niet zeker dat een boer nog niet aanwezige machines zal kopen, daar hij b.v. een loonwerker kan inschakelen en/of gebruik blijft maken van paarden enz.

Wellicht is de eenvoudigste manier de modernisatiegraad van de dode inventaris (exclusief personenauto) te bepalen door de boekwaarde van verschillende bedrijven van dezelfde grootte en bedrijfstype met elkaar te vergelijken. Hoe hoger de boekwaarde is, hoe hoger meestal de modernisatiegraad zal zijn. Een indeling van de bedrijven naar modernisatiegraad zou dan kunnen aantonen of bedrijven met een lage modernisatiegraad nog voldoende bestedingsruimte hebben om de noodzakelijke investeringen in machines te doen. De bedrijfsgrootte en het bedrijfstype lopen echter nogal uiteen.

Gezien bovengenoemde bezwaren is voor de berekening van de vermogensbehoefte van de dode inventaris uitgegaan van de netto-investeringen, die in de afgelopen jaren zijn verricht.

De investeringen in de dode inventaris overtroffen de afschrijvingen in de jaren 1958/59 tot en met 1960/61. De gemiddelde bedragen per bedrijf per jaar worden in tabel 15 weergegeven.

De afschrijvingen van de dode inventaris bedroegen gemiddeld twee derde van de bruto-investeringen. Voor de financiering van de netto-investeringen zijn derhalve aanvullende geldmiddelen nodig geweest, hetzij uit eigen vermogen, hetzij uit leningen.

Tabel 15

GEMIDDELDE INVESTERINGEN EN AFSCHRIJVINGEN DODE INVENTARIS PER
BEDRIJF PER JAAR

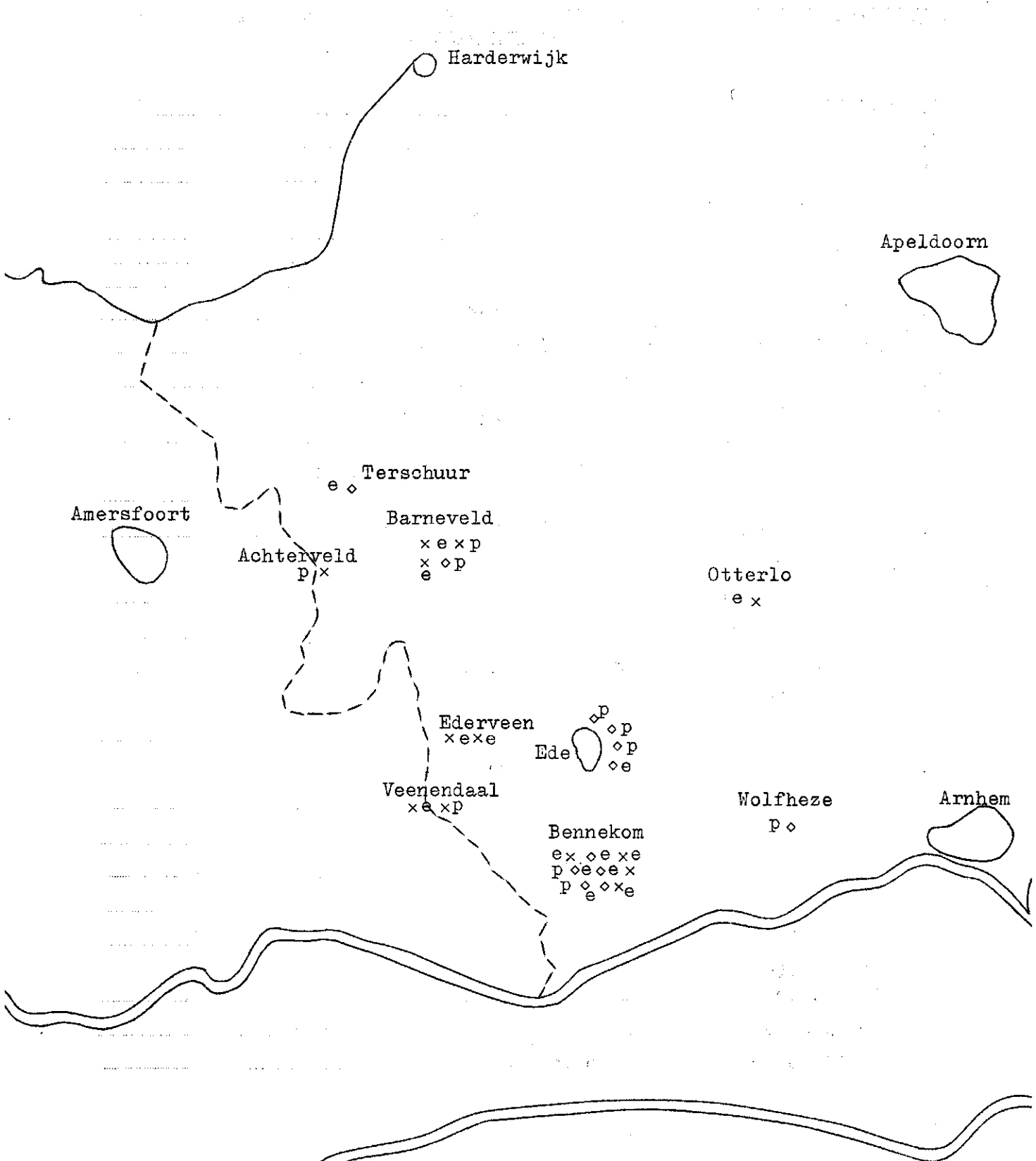
	1958/59	1959/60	1960/61	Gemiddeld
<u>Alle bedrijven</u>				
Bruto-investeringen	1910	1580	1620	1700
Afschrijvingen	1060	1190	1180	1140
Netto-investeringen	850	390	440	560
Afschrijvingen in % van bruto-investeringen	55	75	73	67
<u>Eigenaarsbedrijven</u>				
<u>Kleiner dan 10 ha</u>				
Bruto-investeringen	2250	980	1260	1500
Afschrijvingen	860	960	960	930
Netto-investeringen	1390	20	300	570
Afschrijvingen in % van bruto-investeringen	38	98	76	62
<u>Groter dan 10 ha</u>				
Bruto-investeringen	1080	2980	1920	1990
Afschrijvingen	1220	1460	1400	1350
Netto-investeringen	140	1520	520	640
Afschrijvingen in % van bruto-investeringen	113	49	73	68
<u>Pachtbedrijven</u>				
<u>Kleiner dan 10 ha</u>				
Bruto-investeringen	400	280	770	480
Afschrijvingen	160	180	240	190
Netto-investeringen	240	100	530	290
Afschrijvingen in % van bruto-investeringen	40	64	31	40
<u>Groter dan 10 ha</u>				
Bruto-investeringen	2670	1990	2300	2320
Afschrijvingen	1600	1770	1760	1710
Netto-investeringen	1070	220	540	610
Afschrijvingen in % van bruto-investeringen	60	89	76	74

Hoewel de vermogensbehoefte voor aanschaffing van dode inventaris slechts een gering percentage uitmaakt van de totale vermogensbehoefte van het bedrijf, was het de bedoeling aan te geven dat de vermogensbehoefte slechts kan worden bepaald met behulp van vele veronderstellingen en schattingen.

SAMENVATTING

- Niettegenstaande de belangrijke bedrijfseconomische verliezen van eigenaarsbedrijven en de slechts zeer geringe bedrijfseconomische winsten van pachtbedrijven is het eigen vermogen van de bedrijven in de jaren 1958 tot 1961 toegenomen.
- Naast privé-ontvangsten is deze toeneming vooral veroorzaakt door het feit dat de uitbetaalde bedragen voor lonen en rente geringer waren dan de berekende lonen en rente.
- De onderbetaling van meewerkende gezinsleden wordt duidelijk aangetoond door het feit dat de eigenaars van bedrijven met meewerkende gezinsleden de grootste bedrijfseconomische verliezen leden en nochtans hun eigen vermogen het sterkst konden vergroten.
- De toeneming van het eigen vermogen is voorts nog te danken aan extra inkomsten in de vorm van schadevergoeding wegens inkomensderving bij onteigening, door de meerwaarde van grond bij verkoop en door ontvangen erfenissen en schenkingen.
- Hoewel de kosten voor het levensonderhoud van de boeren op de onderzochte bedrijven een tamelijk grote spreiding vertonen, leven sommige boerengezinnen dicht bij het bestaansminimum, ten einde het vermogen in stand te houden.
- Het arbeidsinkomen per eigen volwaardige arbeidskracht blijkt op de bedrijven met meewerkende gezinsleden in het algemeen lager te liggen dan op de eenmansbedrijven.
- Het balanstotaal omvat gemiddeld 80% eigen vermogen en 20% vreemd vermogen. Het vreemd vermogen bestaat voornamelijk uit leningen van familieleden.
- De boeren die reeds lang het bedrijf exploiteerden beschikten in het algemeen over meer eigen vermogen dan degenen die kortere tijd zelfstandig het bedrijf uitoefenden; ook de vlottende en liquide middelen namen toe naarmate de boer het bedrijf langer exploiteerde; van deze middelen werd een belangrijk deel buiten het bedrijf belegd en kon dus worden beschouwd als sparen voor de oude dag.
- Het waren vooral de jongere pachters, die over weinig bestedingsruimte beschikten voor additionele investeringen; nochtans zijn in de onderzochte periode hun investeringen het grootst geweest, vooral in de veestapel en dode inventaris.
- Niet het ontbreken van financieringsmogelijkheden is het knelpunt voor de financiering van de investeringen. De vrees voor rente- en aflossingsverplichtingen zal in feite een belemmering zijn van de bestedingsruimte gebruik te maken. Wegens de slechte rentabiliteit van vele bedrijven zouden deze verplichtingen ook moeilijk nagekomen kunnen worden.

LIGGING VAN DE BEDRIJVEN

x < 10 ha cultuurgrond
 o > 10 ha cultuurgrond

e eigenaarsbedrijf
 p pachtbedrijf

Bedrijfsnr. ....

ENQUÊTEVRAGEN TEN BEHOEVE VAN HET ONDERZOEK NAAR DE FINANCIËLE POSITIE
VAN LANDBOUWBEDRIJVEN

1. Leeftijd van de boer ..... jaar
2. Aantal kinderen .....
  - a. waarvan zoons.....
  - b. leeftijden en eventueel beroep of school van de inwonende kinderen.....
3. Aantal in leven zijnde ouders en leeftijd.....
4. Aantal in leven zijnde schoonouders en leeftijd.....
5. Aantal in leven zijnde broers en zusters.....
6. Jaar, waarin de zelfstandige uitoefening van het bedrijf is begonnen.....
7. Werkelijke waarde v.d. bedrijfsgebouwen in eigendom (inclusief woonhuis)..... f. ....
8. Werkelijke waarde beleggingen in overige onr. goederen..... f. ....
9. Hypothecaire leningen van
  - a. boerenleenbanken..... f. ....
  - b. overige banken..... f. ....
  - c. verzekeringsmaatschappijen..... f. ....
  - d. familieleden..... f. ....
  - e. overige particulieren..... f. ....
10. Overige leningen (voor langer dan een jaar) van
  - a. boerenleenbanken..... f. ....
  - b. overige banken..... f. ....
  - c. verzekeringsmaatschappijen..... f. ....
  - d. familieleden..... f. ....
  - e. overige particulieren..... f. ....
11. Leningen via het borgstellingsfonds (niet onder 9 en 10 vermeld)..... f. ....
12. Jaarlijks bedrag aan verplichte aflossingen en rente..... f. ....
13. Looptijd en rentepercentage van de leningen.....

Andere L.E.I.-publicaties inzake financiering en verwante onderwerpen zijn:

- Rapport No. 213 De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland door drs. J.T.P. de Regt, december 1954.
- Rapport No. 269 Het financieringsvraagstuk in de Nederlandse landbouw door dr. J.T.P. de Regt, mei 1957.
- Rapport No. 338 De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland (II) door dr. J.T.P. de Regt, december 1959.
- Studie No. 2 Moeilijkheden en mogelijkheden voor het gezinsbedrijf door P.P. Wijk, maart 1963.
- Studie No. 7 Generatiewisseling in de landbouw door drs. J.H. Post en A.J. Jacobs, oktober 1963.
- Studie No. 8 De financiële positie van de tuinbouwbedrijven in het Zuidhollands Glasdistrict door A. Holkamp, november 1963.

EEN VOLLEDIGE LIJST VAN ACTUELE L.E.I.-PUBLIKATIES
IS OP AANVRAAG GRATIS VERKRIJGBAAR